

**T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN EKONOMİK KRİZLERİN
İHRACAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR TREND ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Gökçen MERCAN

**Danışman
Prof. Dr. Bedriye Tunçsiper**

İzmir, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Enerji ile Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki: 1974-2017 Dönemi Türkiye Örneği”adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

31.05.2019

Emine Gökçen MERCAN

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANSTEZ SINAVI JÜRİ TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı : Emine Gökçen MERCAN
Anabilim Dalı : İKTİSAT
Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER
Sınav Tarihi : 31.05.2019
Sınav Saati : 10.00
Tezin Adı : TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN EKONOMİK KRİZLERİN İHRACAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR TREND ANALİZİ

İntihal Raporu (Turnitin)

: ■ İncelendi
Benzerlik Endeksi : % 25.....

Yukarıda adı geçen öğrencinin sunmuş olduğu tezin;

- a) oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak kabul edilmesine,
 b) oy birliği/oy çokluğu ile başarısız bulunarak reddedilmesine,
 c) oy birliği/oy çokluğu ile düzeltmeler için ek süre verilmesine,
 d) tez adının oy birliği/oy çokluğu ile
.....şeklinde değiştirilerek kabul edilmesine

karar verilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

Jüri Üyesi
Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ

Jüri Üyesi
Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ

Yedek Jüri Üyesi
Doç. Dr. Ferhan SAYIN

Yedek Jüri Üyesi
Doç. Dr. Şimal AYMANKUY

NOT:

- 1) Doktora öğrencisinin tez savunma sınavına girebilmesi için öğrencinin tezi ile ilgili, Üniversitelerarası Kurul Başkanlığınca Doçentlik başvurularında kabul edilen alan indekslerinde veya ulusal ya da uluslararası hakemli bir dergide yayımlanmış/yayıma kabul edilmiş en az bir makalesinin bulunması ön şart olarak aranır. İlgili yayında, Üniversitenin adının geçmesi şartı aranır.
- 2) Öğrencinin tezinin sonuçlanabilmesi için en az dört tez izleme komitesi raporu sunulması gerekir.
- 3) Tez jürisi, üçü tez izleme komitesinde yer alan öğretim üyeleri ve uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak en az ikisi başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere beş asıl ile biri başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere iki yedek öğretim üyesinden oluşur.
- 4) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. İkinci kez yapılan savunma sınavı, izleyen yarıyıldaki gerçekleştiği takdirde öğrenci, o yarıyıla kayıt yaptırmak zorundadır. Bu savunmada da başarısız bulunan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖZET

TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN EKONOMİK KRİZLERİN İHRACAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR TREND ANALİZİ

MERCAN, Emine Gökçen

**Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı
Tez danışmanı: Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER
Mayıs 2019, 42 sayfa**

Kriz birçok alanda kendini gösteren aniden ortaya çıkan sebebi bilinmeyen ya da dış etkenlerin sebep olduğu ekonomide meydana gelen kötüye gidiş halidir.

Krizler Para Krizi, Sistemik Finansal Krizler, Bankacılık Krizi ve Dış Kaynaklı Krizler olarak dörde ayrılmaktadır. Belirtildiği gibi kriz ekonomide aniden gelişen kötüye gidiş olarak adlandırılır ve bir önce engellenebilmesi ekonominin stabil hale geçmesi için önlemler alınması gerekir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de birçok kriz yaşamıştır. Türkiye'nin kriz ile tanışması 1929 ekonomik buhranı olmuştur. Tüm dünyada oluşturduğu kötü etkiler henüz tarım ekonomisi olarak ilerleyen Türkiye'yi de derinden etkilemiş. Bu kriz ortamının dönüştürülmesi amacı ile önlemler alınmaya devletçi politikalar ile kriz ortamı yumuşatılmaya ve geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ve daha sonrasında gecikmiş ve yanlış politikalar ile ülke birçok krize şahit olmuştur. Son yaşamış olduğumuz kriz 2008 Küresel Krizidir. 2008 krizi daha çok finansal bir kriz ve aynı zamanda küresel bir krizdir. Ancak araştırmalar göstermektedir ki Türkiye bu krizden finansal değil reel sektörde daha çok etkilenmiştir. Tezimiz ilerleyen aşamalarında tüm bu konulara detayları ile değinilecektir.

Yaşanan krizler ve ülkenin yaşamış olduğu ilk krizimiz 1929 buhranı ve son geçirmiş olduğumuz 2008 krizine kadar kriz ortamı ve bu krizler arasında ülkenin

ihracat olarak hangi aşamaya geldiğini anlamak amacı ile ekonometrik bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Büyük Sıkıntı, Küresel Kriz, Finansal Kriz, Krizin Çözümü, Stagflasyon, Bankacılık Krizi, Para arzı, Devalüasyon, Enflasyon, Spekülasyon, Likidite.

ABSTRACT

INFLUENCE ON EXPORTS of REALIZED THE ECONOMIC CRISIS IN TURKEY: THE TREND ANALYSIS

MERCAN, Emine Gökçen

MA, Department of Economics

Thesis advisor: Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

May 2019, 42 pages

The crisis is a situation of sudden deterioration in the economy caused by unknown or external factors, which suddenly manifests itself in many areas.

Crises are divided into four as Money Crisis, Systematic Financial Crises, Banking Crisis and External Crisis. As mentioned, the crisis is called a sudden deterioration in the economy and measures must be taken to stabilize the economy before it can be prevented.

It has experienced many crises in Turkey as well as throughout the world. Acquainted with Turkey's crisis was the Great Depression of 1929. which creates adverse effects in the whole world it does not have a profound impact on Turkey as well as advancing the agricultural economy. With the aim of transforming this crisis environment, measures have been taken to soften and pass the crisis environment through statist policies. However, the country has witnessed many crises with this and later delayed and wrong policies. The last crisis we have experienced is the 2008 Global Crisis. The 2008 crisis is more of a financial crisis and a global one. However, research has shown that Turkey is not much affected by this financial crisis in the real sector. All of these issues will be discussed in detail in the following stages of our thesis.

Crisis and our first crisis in the country until the crisis of 1929 and the last crisis in 2008 until the crisis environment, and between these crises in order to

understand the stage of the country's export as an econometric analysis was performed.

Key Words: Crisis, Great Distress, Global Crisis, Financial Crisis, Crisis Solution, Stagflation, Banking Crisis, Money Supply, Devaluation, Inflation, Speculation, Liquidity, Current account deficit.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin yaşamış olduğu ve temelden hissedilen ilk kriz küresel ölçekte tüm dünyayı ve ülkemizi etkileyen son kriz 2008 krizi olarak literatürde yer almaktadır. 1929 ve 2008 yılları arasında küçük ve büyük ölçekli birçok kriz yaşanmıştır. Çalışmada bu krizler ele alınmış araştırmalar sonucu yaşanan kriz ortamı ve ekonomik veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise 1929 yılı ve 2008 yılı ihracat verileri ele alınarak krizlere dayandırılarak ihracat ve ekonomik büyüme arasında ekonometrik bir analiz gerçekleştirilmiş. Krizlerin oluşu ve karşılaşılan durumlar sonucunda hangi evrelere gelmiş olduğumuz araştırılmıştır. Çalışmanın hazırlanması süresince öncelikle desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e, çalışmalarım boyunca bana destek olan kıymetli yüksek lisans arkadaşlarım Ezgi Zeynep Rençber, Murat Aydoğan, Hikmet Yorulmaz ve bugüne gelmemde bana her zaman destek olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın ilgililere destek olması dileklerle.

Balıkesir, 2019

Emine Gökçen MERCAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. KRİZ KAVRAMI VE KRİZ TÜRLERİ	3
1.1. Kriz Kavramı	3
1.1.1. Kriz Türleri	4
1.1.1.1. Para Krizi	4
1.1.1.2. Bankacılık Krizi	5
1.1.1.3. Sistematik Finansal Krizler	6
1.1.1.4. Dış Borç Krizi	6
1.1.2. Krizlerin Ortaya Çıkışı ve Sebepleri.....	7
1.1.2.1. Finansal Serbestleşme	7
1.1.2.2. Sabit Kur Sistemi	7
1.1.2.3. Ters Seçim ve Ahlaki Yapının Bozulması	8
1.1.2.4. Makroekonomik Nedenler	8
1.2. Krizlerin Nedenleri.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	10
2. TÜRKİYE’NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU KRİZLER.....	10
2.1. Türkiye’nin Yaşamış Olduğu Krizlerin Nedenlerine Genel Bir Bakış	10
2.1.1. 1929 Ekonomik Buhranı.....	10
2.1.2. 1929 Dönemi ve Sonrasında Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler.....	12
2.1.3. Kriz Döneminde Ülke Dış Ticareti.....	13
2.1.4. Türkiye’nin Aldığı Önlemler	14

2.1.2. 1973 Petrol Krizi.....	14
2.1.3. 1994 Krizi	15
2.1.3.1. Kriz Öncesi Ekonomik Durum ve Krizin Gelişimi.....	15
2.1.3.2. 5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları	17
2.1.3.3. 5 Nisan 1994 Ekonomik Kararları	18
2.1.3.4. 5 Nisan İstikrar Programı Sonuçları.....	20
2.1.4. 1998 Rusya Krizi	21
2.1.5. 2000 – 2001 Krizleri.....	21
2.1.5.1. Kasım 2000 Krizi	23
2.1.5.2. Şubat 2001 Krizi	25
2.1.5.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	27
2.1.6. 2008 Küresel Krizi.....	28
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	33
3. EKONOMETRİK ANALİZ.....	33
3.1. Model ve Veri Seti	33
3.2. Serilerin Durağanlığının Test Edilmesi	34
3.3. Kukla Değişken ile Krizlerin Varlığının ve Etkilerinin Test Edilmesi	34
3.4. Analiz Değerlendirmesi.....	36
SONUÇ.....	38
KAYNAKÇA	41

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Dış Ticaret Değerlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Bin TL).....	13
Tablo 2. Dış Ticaret Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (Ton)	13
Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (İhracat-İthalat Toplamı).....	13
Tablo 4. 1990-1994 Türkiye Ekonomik Durum Göstergesi.....	16
Tablo 5. Türkiye'de 1992-1995 Yılları arası Uluslararası Sermaye Hareketleri	17
Tablo 6. Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler (1994-1997)	19
Tablo 7. 1995-2002 Yılları Arası Ekonomik Gelişmeler (Kriz Göstergesi)	23
Tablo 8. TCMB Haftalık Döviz Rezervi (Milyar Dolar)	26
Tablo 9. 2002-2007 Makroekonomik Göstergeler	27
Tablo 10. ADF Birim Kök Testi Sonuçları	34
Tablo 11. Kukla Değişken Eklenerek Yapılan Analiz Sonuçları (1998)	35
Tablo 12. Kukla Değişken Eklenerek Yapılan Analiz Sonuçları (2001)	35
Tablo 13. Kukla Değişken Eklenerek Yapılan Analiz Sonuçları (2008)	35

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kriz Türleri	4
Şekil 2. Şubat 2001 Krizi Süreci.....	25
Şekil 3. Doğrudan ve Portföy Yatırımları (Milyar ABD Doları).....	30
Şekil 4. Küresel Krizin İhracat Üzerindeki Etkisi	31
Şekil 5. İşsizlik Oranları	31

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
PP	Philps-Perron
CRDW	Cointegration Regression Durbin-Watson
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
BDDK	Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
EB	Ekonomik Büyüme
IH	İhracat Değişkeni

GİRİŞ

Krizler başlangıç ve son geldikleri nokta olarak farklılık göstermektedirler. Teknolojinin gelişmesi, iletişim ve sanayi gelişimleri ile birlikte krizlerde kendini geliştirmektedir.

Dünya ve Türkiye genelinde yaşanan ilk krizimiz 1929 Ekonomik Buhranıdır. 1929 Buhranı çok büyük ve aynı zamanda yıkıcı etki göstermiştir; birçok işyerinin kapanması, işsizliğin en üst seviyelere kadar çıkması ve hatta açlık sınırına dayanması. Burada saymış olduğumuz bazı durumlar krizin ne kadar yıkıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Ancak tüm bunlara rağmen krizin yayılma hızı, yavaş ve bir anda yıkıcılık göstermemektedir. Krizin ilerleme seyri yeni dönem krizlerine göre çok yavaş olarak incelenmiştir.

1929 yılında Birinci Dünya savaşı yeni bitmiş ekonomi yoğun ancak bir diğer savaş kapıda beklemekteydi. Savaş dönemi içerisinde mal kayıpları yaşanmış ve ancak ihtiyaçlar dolayısıyla bu mallara karşı talep artışı kendini göstermiştir. Talep artışı enflasyona neden oldu ve büyük krizin başlangıç ilanı olan 24 Ekim 1929 New York Borsası'nın çökmesi olayı yaşandı. Bu durumlarda krizin kapısını açan durum olarak kayıtlara geçti.

1929 yılında yaşanan bu kriz gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Yine Amerika kaynaklı yaşadığımız bir diğer kriz 2008 Küresel Krizidir. Aradan geçen yıllar birçok gelişme yaşanmıştır finansal sistem güçlenmiş, bankacılık sistemi güçlenmiş ve artık sistem çok kuvvetli bağlar ile; teknoloji ve iletişim, bankacılık sektörü ve krediler ile birbirine kenetlenmiş duruma geldi. ABD'nde yaşanan konut kriz olarak başlayıp finansal kriz haline gelen 2008 Krizi ve

aynı zamanda bu kriz küresel kriz olarak da adlandırılmaktadır, gelişmiş ülkelerde çok büyük ve yıkıcı etkilere sebep oldu. Hem finansal hem ekonomik istikrar bozuldu, finans sistemi de reel sektörde bu krizden etkilendi. Borsa çöktü, firmalar ödeme sıkıntısı yaşadı veya kapanma noktasına geldi, kredi piyasalarında işlemler durma noktasına geldi. Krizden gelişmekte olan ülkelerin daha çok etkilenmesi beklenirken en az bu ekonomiler kadar gelişmiş ülkelerde etkilendi.

Bu çalışma 3 bölüm olarak incelenmiştir.

Birinci bölümde krizin tanımı ve kriz çeşitlerine yer verildi. Kriz anlaşılmaya ve krize etki eden sebepler anlaşılmaya çalışıldı.

İkinci aşamada Türkiye'nin yaşamış olduğu krizler sebepleri ve sonuçları yapılan uygulamalar ele alınarak incelendi.

Üçüncü aşamada ihracat ve ekonomik büyüme bağlantılı kriz yıllarında birbirini etkileme durumları ekonometrik bir yöntem ile analiz edildi.

Sonuç bölümünde ise çalışmaya dair bir değerlendirme yapıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KRİZ KAVRAMI VE KRİZ TÜRLERİ

1.1. Kriz Kavramı

Kriz kelimesi Yunanca "krisis" sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamı ise karar vermektir (Önder, 2001: 45). Kriz kelime olarak ve ekonomi biliminde çok geniş anlamlara sahiptir ve tam olarak açıklamasında ortak bir karar verilememiştir. Ancak kriz yaygın olarak "bunalım", "buhran", "kötüye gidiş" ve "depresyon" olarak adlandırılmaktadır.

Kriz aniden gelişen ve meydana geldiği an itibariyle meydana gelen alanda acilen müdahale edilmesi gereken bir haldir. Müdahale edilmediği veya müdahaleye geç kalındığı takdirde meydana geldiği alanda büyük ve engellenemeyen sorunlara yol açabilir. Bu sebep ile ekonomide meydana gelen ani bir kriz durumunda devlet örgütü tarafından acilen sebepleri araştırılmalı ve uygun çözüm yöntemleri bulunmalıdır. Günümüzde ve öncesinde meydana gelen her krizde devlet tarafından krizi durduracak birçok politika üretilmiş kimi durumlarda başarılı ancak kimi durumlarda krizi engellemek ya da durdurmak için geç kalınmıştır.

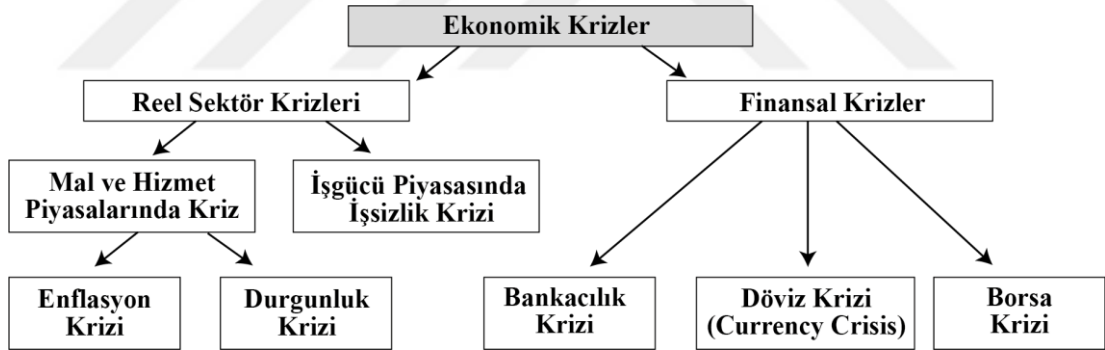
Krizler ön görülemeyen ani gelişen bir kötüye gidiş halidir. Ekonomi ve toplum aynı seyrinde ilerler ve hayat süregelirken bu gibi durumlar yaşanabilir. Krizleri günlük hayata indirgemek istediğimizde yangın, deprem vs. doğal afetler bir krizdir. Acil olarak önlem alınmadığı takdirde toplumun, devletin sarsılması, yıpranması ve hatta çöküşüne neden olabilir.

Ekonomi açısından belirtmemiz gerekirse yine aniden ortaya çıkan önlem alınması gereken kötüye gidiş durumudur. Kriz anında ekonomide piyasalar işlemez

hale gelir, aşırı duyarlı hale gelir ve bu da ekonomide toplum hayatını tehlikeye atan büyük dalgalanmalara sebep olur. Dolayısıyla, kriz harekete dair bir kavramdır (Eroğlu ve Albeni, 2002, s. 97).

1.1.1. Kriz Türleri

Krizler ile ilgili net bir sonuca varılamamış olunsa da tüm economicilerin birleştiği ortak payda öngörülemez de sonuçları ve etkilerinin azaltılması için hızlı ve mantıklı çözümler ile yavaşlatılabilir veya durdurulabilir olduğu konusunda hemfikir olunmuştur. Tanım konusunda farklılıklar olsa dahi kriz türlerinde ortak paydaya varılmıştır. Krizler kendi arasında reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak ikiye ayrılır. Reel sektör krizlerini mal, hizmet ve işgücü, yeni üretim ve istihdamda yaşanan daralmalar olarak adlandırabiliriz. Finansal krizler ise bankacılık sektöründe geri dönüşü yapılmayan krediler ve döviz, hisse senedi gibi finansal piyasada yaşanan dalgalanmalar olarak adlandırılabilir. Biz bu aşamada kriz türlerinden finansal kriz türlerine değineceğiz.

Şekil 1. Kriz Türleri

1.1.1.1. Para Krizi

Para krizi en basit tanımı ile ülke parasına olan güven kaybı sonucu ülke parasının terk edilmesi anlamına gelmektedir. Para krizi, ulusal paraya olan güvenin kaybolması nedeniyle, spekülasyon amacıyla ülkeye gelen fonların hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmeye başlaması ve merkez bankasının bu spekülatif saldırıya karşı kuru koruyamayarak ulusal paranın değerinin düşürülmesi veya dalgalanmaya bırakılması olarak tanımlanabilir. (Seyidoğlu, 1999, s. 583)

IMF'ye göre para krizi paranın değerinde yaşanan bir değişim sonucu devalüasyona uğranması ya da faiz oranları artışı ile ülke parasının değerinin korunmaya çalışılması olarak tanımlanır.

Sabit kur rejimi uygulanan bir ülkede dvız rezervlerinde azalma yaşandığı için kriz yaşanıyor ise demeler dengesi krizi, esnek kur rejimi uygulayan bir ülkede kurda yaşanan değişiklikten dolayı kriz yaşanıyor ise bu durumda dvız krizi olarak adlandırılır.

1.1.1.2. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizleri bankaların gerekliliklerini yerine getirememesi sonucunda banka müşterilerinin geri ödeme alamayacakları dşnçesi ile bankalardan kaçışı ve bu durum sonucunda da geri denemeyen kredilerin yaşanmasını engellemek için devlet müdahalesi ile sonuçlanan kriz durumları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel algıda gelişmekte olan ülkeleri büyük sıkıntıya sokan bankacılık krizleri gelişmiş, sanayileşmiş ülkeleri de tehdit etmektedir. Bankacılık krizlerinin yaşanmasının temelinde bazı sebepler yer almaktadır;

- Makroekonomik şoklar, ekonomik faaliyetlerdeki gerileme, piyasalarda yaşanan olumsuz durumlar bankaları negatif olarak etkilemektedir.
- Risk içeren faaliyetler,
- Kötü yönetim,
- Bankaların yabancı kaynaklara bağımlılığı,
- Denetimden kaynaklanan aksaklıklar.

Bankacılık krizi banka başarısızlıkları ve banka iflasları olarak sektörde yer almaktadır. Banka mevduatlarında yaşanan azalış, piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, geri ödeme yapılmayan krediler vb. etkenler bankacılık krizinin temelinde yer almaktadır. Başarısızlık durumu faiz oranları, dvız kuru riskleri, likidite durumlarında yaşanan artış sonucu ödeme güçlüğü yaşanması ile ortaya çıkmaktadır. Bankacılık krizi para krizi ile bağlantılı ilerlemektedir.

Bankacılık krizinin yaşanması durumunda devlet tarafından banka iflaslarını önlemek amacıyla aktarılan fonlar ekonominin kamu kesimi dengesini bozmaktadır. Yaşanan bu kriz sadece finans sektörü değil diğer sektörlerde de etkisini gösterir ve

bankacılık krizi nedeni ile döviz kurunda aşırı dalgalanma yaşanır. Ekonomiye yayılan bu kriz firma ve halkın yatırımı ve tüketimini negatif olarak etkiler.

1.1.1.3. Sistemik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizler para ve bankacılık krizlerini de kapsamaktadır. Finansal sistemin görevlerini yerine getirememesi kredi tahsisi, varlık değerlemesi ve ödemeler gibi önemli fonksiyonları bozmaktadır. Bu krizler toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal yapısında yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Bu kriz durumunda krizden en çok gelişmekte olan ülke ekonomileri etkilenmektedir. Krizin temelinde ülke borçları, likidite sorunları ve mevduat sigorta sisteminin kötüye kullanılması bulunmaktadır. Bu krizler bulaşıcı olarak adlandırılabilir. Bir ülkede yaşanan sistemik finansal kriz diğer ülkelere yayılarak krizin yaşanmasına sebep olabilmektedir(bulaşıcıdır). Mutlaka yayılma süresinin durdurulabilmesi için ve ekonominin kötüye gidişinin engellenebilmesi için devlet müdahalesi gereken bir krizdir.

1.1.1.4. Dış Borç Krizi

Devletlerarası rekabet durumu gelişmiş ülkelerin seviyesini yakalayabilme ve kalkınma amacı ile artan ihtiyaçların karşılanabilmesi için ülkelerin finansman ihtiyaçları artmıştır. Devletler bu ihtiyacı karşılayabilmek için ya para basacak (ki bu durum fiyatları arttırdığından dolayı tercih edilmemektedir) ya da borçlanmaya gidecektir.

Ülkenin döviz ve ödeme sorunları dolayısıyla borçlarını ödeyememesi ise dış borç krizini meydana getirmektedir. Bu krizle genel olarak gelişmekte olan ülkelere yoğun olarak karşılaşılmaktadır. Yurt içi tasarruflar, yatırımları karşılayamayacağından dolayı dış borç krizi ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Bu ülkelere yapılacak yatırımlarda mal bulunmadığı için ithalata yönelir ancak ihracat ithalatı karşılayamadığından döviz gereksinimi meydana gelir bu da ülkeyi dış borçlanmaya götürür.

Borçlarını ödeyemeyen ülkeye güven azalır, güven olmadığı için ülkeden sermaye çıkışları artar, kriz derinleşir. Borçlarını geri alamayan ülkeler tekrar borç vermek istemez. Dış borç krizi borç alımı gerçekleştirilen ülkeleri olumsuz etkiler.

1.1.2. Krizlerin Ortaya Çıkışı ve Sebepleri

1.1.2.1. Finansal Serbestleşme

Faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda kredi tavanlarının kaldırılması, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, bankacılık sektörünün gerek yurtiçine gerekse de yabancılara açılması bu reformların en önemlileri olarak sıralanabilmektedir (Hazcer, 2014, s: 13). Finansal piyasaların aşırı serbest bir ortamda çalışması ciddi riskler taşımaktadır. Bu süreçte gelişmekte olan ülkelere yüksek reel faiz oranından sermaye girişi teşvik edilmiştir. Finansal liberalizasyona bağlı olarak gelişen yüksek reel faiz oranları, gelişmekte olan ülkelerde finansal sektörün likidite krizlerinin önemli nedenlerini oluşturmaktadır (Mishkin, 1999a: 10).

Gelişmekte olan ülkelerde uluslararası sermaye hareketleri önce pozitif etkiler gösterir ancak ülkenin finansal sektör piyasaları zayıf ise küreselleşmenin etkisi ile gelen negatif etkiler krize neden olur. Ülkeye gelen kısa vadeli sermaye faizden yararlanmak için gelip yüksek reel faize yöneldiğinde kısa vadede aşırı kar sağlar ancak bu durumda yerli paranın fazlasıyla değerlendirilmesine sebep olur. Kriz ortamına girilince, merkez bankalarının para otoritesi işlevleri giderek kısıtlanmakta ve böylece ulusal para kontrolden çıkmaktadır (Yeldan, 2001, s: 23). Kriz öncesinde bu ülkelerde ithalat patlaması ve dış açıkların artışı görülür.

1.1.2.2. Sabit Kur Sistemi

Sabit döviz kuruna dayalı istikrar programı uygulayan ülkelerde enflasyon düşürmede başarılı olunabilir ancak ulusal para aşırı değerlendirilir, tüketim ve ithalat durumu ile de cari açık sorunu meydana gelmektedir. Cari açık meydana gelen ülkeler aşırı kırılgan ve krize açık hale gelmektedirler.

Öncelikle gelişmekte olan ülkeler tarafından daha çok uygulanan bu rejimde yatırımcılar düşük faiz ile borç alıp yüksek faizlerle gelişmiş ülkelere borç verirler. Bu durumda spekülasyon atakları ulusal paraya olan talebi azaltır. Ulusal rezervler azalır ve kur sabitliği korunamaz.

Özetlenen durum sonucunda dış ticaret açığı oluşur. Sürdürülemez noktaya gelen dış ticaret açığı, rekabet gücünün kaybedilmesine ve reel sektörde yaşanan

yıpranma ile daralma sürecini hızlanmasına sebep olur. Devalüasyon oranı artış gösterir ve kriz tetiklenmiş olur.

1.1.2.3. Ters Seçim ve Ahlaki Yapının Bozulması

Bankacılık sektöründe yoğun olarak görülmektedir. Asimetrik bilgi probleminde kaynaklı bankalar tüm müşterilerine yüksek faiz uygular ve bu durumda ters seçim oluşur. Krediyi ödemeyecek olan müşteri faizi kabul eder ısrarcı davranır ve krediyi alır. Ancak bu ters seçim durumundan dolayı da geri ödenmeyen kredi oranları yükselir.

Banka bu yaptığı seçimde var olan durumdan her halükarda kurtulurum düşüncesi ile ilerler. Ancak burada aksi bir durumda alınan riskin ne kadar olduğuna karar verilmesi gerekir bu duruma da ahlaki tehlike demekteyiz.

Eğer bono ve tahvil alıcısı (borç veren), iyi kaliteli borçlular ile kötü kaliteli borçluları birbirinden ayırt edemiyorsa, iyi ve kötü kaliteli borçluların ortalama kalitesini yansıtan bir faiz oranından kredi verecektir. Sonuç olarak iyi kaliteli firmalar, ödemeleri gerekenden daha yüksek bir faiz oranı ödemek zorunda kalacaklardır (Duman, 2011, s: 3). Düşük kaliteli firmalar ise, ödemeleri gerekenden daha düşük bir faiz oranı ödeyeceklerdir. Bu durumda yüksek kaliteli bazı borçlu firmaların piyasayı terk etmeleri ile kârlı yatırım imkânları değerlendirilemeyecektir (Aras ve Müslümov, 2004, s: 3).

Bu duruma sürüklenmede bir de asimetrik bilgi kavramı yer almaktadır. Yani bankadan borç alan kişi banka ile ilgili yeteri kadar ve hatta fazlası ile bilgi sahibi iken borç veren karşı tarafın güvenilirliği ile ilgili yeterli bilgiye sahip değildir. Borç alan daha avantajlıdır bu da aksi bir tablo ile karşılaşmaya sebep olabilmektedir.

1.1.2.4. Makroekonomik Nedenler

Aşırı genişlemeci para ve maliye politikaları uygulamaları, kredi hacmini arttırıp, borç miktarının artmasına ve gayrimenkul yatırımlarda spekülatif artışlara yol açmaktadır (Turgut, A. 2006).

Sistemde uygulanan genişlemeci politika dolayısıyla bağımsız hareket edilemeyecektir. Piyasa zayıflamaya başlar ve ekonomideki bu durumu fark eden yatırımcı ülkeden çıkış yapar. Bu durum karşısında enflasyonu kontrol edebilmek,

varlık fiyatlarını düzeltmek ve dış dengeyi iyileştirebilmek için sıkı maliye politikalarına geçiş yapılır. Sıkı maliye politikasına geçişte ekonomik faaliyetleri yavaşlatır, borç ödemelerinde zorluk ve kredilerin etkin kullanılmaması sorunlarını beraberinde getirir.

1.2. Krizlerin Nedenleri

1929 Ekonomik Buhranına kadar ekonominin kendi kendine dengeye geleceği, krizlerin ise çok az yaşanacağı varsayımı bulunmaktaydı. Kriz ve ardından gelen işsizlik sonucu ile bu varsayımın doğru olmadığı devlet müdahalesi ile ancak ekonominin dengeye geleceği görüşüne geçilmiştir. Devletin maliye politikası ile etkili olması sonucunda içsel değişkenlerin krize neden olduğu ve dışsal değişkenlerin krize neden olduğu şeklinde birçok görüş ortaya atılmıştır.

Krizlerin yaşanmasında öncelikle nedeninin tam olarak anlaşılabilmesi ve bu yüzden yanlış ekonomi politikalarının uygulanması, gelir gider dengesinin eşitsizliği ve cari açık sorunları görülmektedir. Kriz ortamlarından önce ya da krizler yaşandığında krizin nedenleri tam olarak anlaşılabilmiş ve yanlış politikalar uygulanmıştır. Krizlerin yaşanmasında ekonomik nedenlerin haricinde siyasal, kültürel olarak yaşanan durumlarda ekonomiye yansıyan dalgalanmalar oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’NİN YAŞAMIŞ OLDUĞU KRİZLER

2.1. Türkiye’nin Yaşamış Olduğu Krizlerin Nedenlerine Genel Bir Bakış

2.1.1. 1929 Ekonomik Buhranı

1929 Büyük Buhranı temelinde Türkiye'yi etkileyen dış temelli bir krizdir. Genele bakıldığında 1929 Krizinin etkilemediği ülke ekonomisi de bulunmamaktadır. Öncelikle krizin kaynağına değinmek bu aşamada daha doğru olacaktır.

Amerika, Birinci Dünya Savaşının olumsuzluklarını üzerinden atmış yapılanma sürecine girmiştir. Reel ekonomiye bakmak gerekirse üretim artmış, işgücü talebi oluşmuş ve ülkenin refah seviyesi yükselmiş, borsa aynı etkiler ile yükselişe geçmiş durumdaydı. Borsadaki bu yükseliş ve elde edilecek yüksek ve kolay gelir insanları borsaya yönlendirmiş ve tüm paralarını bu alana yatırmaya başlamışlardı. Aynı durum bankalar içinde bir rahatlama yaşatmıştı. Merkez bankasından %6 ile fon alan ticari bankalar bu fonları %12 yani iki katı oranında aracı kurumlara kullanıyordu kazançları ile de tekrar hisse senedi alıyorlardı. Hisse senedine yaşanan bu rağbet ile piyasa değerleri temettü verimlerinin üzerinde seyretmeye başladı. Ancak ekonominin her alanında kendini gösteren gerçek, olası bir fiyat düşümünde ya da güvensizlik anında büyük bir krizi beraberinde getirecekti.

24 Ekim 1929 Perşembe günü yani "Kara Perşembe" kriz patlak verdi ve bir anda borsa büyük bir çöküş yaşadı. Krizin patlak vermesi ile yatırımcılar ellerindeki hisse senetlerini satmak istediler, bu durum fiyatları daha da düşürdü ve günün sonunda borsa 4 milyar dolar değer kaybetti. Borsanın çöküşü büyük, küçük, yatırım sahibi demeden insanları paniğe soktu. Ardından bankaların batmaya başlaması

gündeme geldi. O dönemde Amerikan ekonomisinde çok fazla banka vardı bankaların kuruluşu ve sermayesi ile ilgili bir yasa bulunmamaktaydı. Bankaların batışı ile ardı arkası kesilmeyen iflaslar, bankalara bel bağlayan aracı kurumlar, fabrikalar, ticarethaneler iflas bayrağını çektiler. Yılsonunda Amerikan ekonomisinde iflaslar, çöküş vb. durumlarla 30 milyar dolar para kayboldu.

Aslında bir ekonomide tek başına borsanın çöküşü ülkeyi bu denli büyük ve yayılcı bir krize sokmamalıdır ancak insanlar büyük bir güven kaybı yaşadılar. Devlete, merkez bankasına, hükümet yöneticilerine tüm bunlara duyulan güvensizlik ve öfke krizi derinleştirdi. Kriz dönemi ve sonrası Amerikan halkını çok derinden etkilemiştir. İşsizlik, parasızlık ve açlık, evliliklerin azalması, nüfusun artış göstermemesi gibi durumlar ile birlikte halk derin psikolojik buhrana girmiştir.

Sonrasında yaşanan bu krizle ilgili nedenler araştırıldı varılan sonuçlar;

- Gelir dağılımındaki dengesizlik,
- Şirketlerin mali durumlarındaki dengesizlik,
- Bankaların yapılanmalarındaki bozukluk,
- Dış ödemeler dengesindeki bozukluk,
- Ekonomi yönetimindeki tecrübesizlik,
- Parada altın standardında ısrar.

1929 yıllarının başlangıcında insanlar yaşadıkları kısa süreli refah ile muhteşem bir durumda olduklarını düşünmesine rağmen aslında ülkede çok büyük bir gelir dağılımı eşitsizliği bulunmaktaymış. Bu dönemde fakirler çok fakir zengin ise çok fazla zengin olarak hayatını idame ettiriyorlarmış.

70'li yıllardan sonra oluşan kartel ve holdingler Birinci Dünya Savaşı ile birlikte tekeller oluşturmuştur. Amerikan ekonomisinin yarısını bu tekeller yönetiyordu. Yani aslında bu kadar büyük bir kriz olmasa bile bu tekellerden birinin bile iflası ekonomiyi sarsacak bir durumdaydı. Amerika Birinci Dünya Savaşı sonrasında borçlarının ödenmesinde altın olarak ödeme konusunda ısrarcı davrandı. Altın rezervlerinin dar olduğu bir dönemde bu şekilde borçlarını alamayınca gümrük duvarı ile ekonomisini korumaya çalıştı ancak dış ticaret küçüldü ve borçlarını tahsil edemedi. Hükümet yönetim konusunda tecrübesizdi bunun en temel göstergesi kâğıt paranın değerini altına bağlaması olarak görülmektedir. Bu konuda ısrarcı olan hükümet para basmayı reddetti piyasada para olmayınca üretim düştü işsizlik orantılı olarak arttı.

2.1.2. 1929 Dönemi ve Sonrasında Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler

1929 yılı Amerikan ekonomisinde olduğu gibi için Türkiye içinde iyimser bir tablo ile başlamıştı. Bu yıl iklim şartlarının iyi olması sonucunda tarıma dayalı bir ülkenin ürün rekoltesi de iyi olacaktı. Aynı zamanda ithalat kısılmış gümrük vergilerimiz artmış ve bu durum beraberinde yabancı firmalarca ülkede yatırım başlangıçları oluşturmuştu.

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen 1929 ekonomik buhranın yaşanması ve etkilerinin hissedilmesi ile birlikte yatırımlar çekildi ya da olumsuz etkilendi. İhracat hacmimiz daraldı para arzının artışı ile birlikte iflaslar ve işsizlik artışa geçti. Türk parası İngiliz parası karşısında değer kaybetti ve bu durumla birlikte panik havası da yaygınlaşmaya başladı.

Bu yaşanan durumlar karşısında 1929 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Çalışmalara başlayan bu cemiyette ana konular şu şekildedir;

- Ekonomik yapımızda önemli olan faaliyetler için kongreler düzenlenmesi
- Her yıl yerli malları sergisi düzenlenmesi ve bu sergide yapılan tasarruflar ile ilgili halkın bilgilendirilmesi.
- Okullarda tasarruf haftaları düzenlenerek yerli malının teşviki ve tasarruf alışkanlığı kazandırılması.

-Yabancı ülkelerde ülke tanıtımı için düzenlenen kongrelere katılmak.

-Ulusal ekonomi adında iki ayda bir yayınlanan bir dergi çıkartmak.

1930 yılında Merkez Bankasının kurulması kararlaştırılmıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuş ve Ocak 1932’den itibaren döviz işlemlerine başlanmıştır. Sanayileşme çalışmalarına dair yapılan çalışmalarla "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" hazırlanmıştır. Birçok yabancı uzman çağırılarak görüşleri alınmıştır. 1934 yılında yürürlüğe konulmuştur ve 1935 yılında da "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" hazırlanmaya başlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1938 yılında uygulanmaya başlanmıştır. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşının başlaması ile zorluklarla da olsa sanayi planı uygulanmıştır ancak hem birinci hem de ikinci kalkınma planında dış borç alımı yapılmıştır.

2.1.3. Kriz Döneminde Ülke Dış Ticareti

1929 krizi öncesinde Türkiye Lozan Antlaşmasının özel koşulları nedeniyle gümrük vergilerini yükseltmişti. Bu durum sayesinde birçok ülkenin sonrasında uygulayacağı önlemler kriz öncesi dönemde uygulanmıştır. Ancak önlem alınmış olsa dahi dış ticaret açısından önemli ölçüde krizin etkileri görülmüştür. İthalatın yarısını tüketim malları oluşturuyordu, %25 i ise yatırım mallarıydı. Bu dönemde paranın üzerindeki enflasyon baskısı artınca hükümet tarafından uygulanan önlemler ile paranın değer kaybı engellenmiştir.

Tablo 1. Dış Ticaret Değerlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Bin TL)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1928	173.537	223.532	-49.995	397.069
1929	155.214	256.296	-101.082	411.510
1930	151.454	147.550	3.903	299.005
1931	127.275	126.660	615	253.935

Tablo 2. Dış Ticaret Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (Ton)

Yıllar	İhraç Miktarı (Ton)	İthal Miktarı
1928	626.682	965.482
1929	669.664	965.606
1930	776.668	616.229
1931	883.221	496.609

Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (İhracat-İthalat Toplamı) (TL)

Yıllar	Ticaret Hacmi
1929	411.000.000
1930	299.000.000
1931	253.000.000
1932	187.000.000
1933	171.000.000

Tablolara bakılmış olduğunda 1929 yılında miktar olarak daha fazla ihracat yapmamıza rağmen fiyatların düşmesi, döviz girişinin azlığı nedeniyle ihracat gelirinde düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde yabacılarda bulunan işletmeler devletleştirilmek istendiğinden dolayı bütçede zorlanma yaşanmıştır.

Ama bu krize baktığımızda dünya ülkelerine nazaran Türkiye’de çok büyük etki görmemiştir. Bunun sebebi ekonomik yapı daha sade ve gelişmemiş durumda olduğu için yaşanan bu krizden Batılı ülkelere göre daha az etkilenmiştir.

2.1.4. Türkiye’nin Aldığı Önlemler

Büyük yıkımlar ve etkiler ile birlikte bir Dünya Krizi yaşanmıştır. 1929 Buhranı öncesinde gümrük duvarları anlaşması ile bizi bir nebze hazırlıklı hale getiren antlaşma maddesinin süresi son bulmuştur. Bu sebepler sonucunda ülke politikalarında değişime gidilmiştir. Öncelikle 22 Nisan 1930 yılında Birinci Sanayi Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede ekonomik krizin nedenleri üzerine konuşulmuştur. Bu kongrenin ardından 21 Mayıs 1930 ekonomi programı TBMM'ye sunulmuştur. Bu programda devletin ekonomiye müdahale etmesi talebi belirtilmiştir.

Bu dönemde ülkemiz tarıma dayalı bir ülkeydi ancak tarım sektöründe kriz sebebiyle olumsuzluklar yaşanmıştır. Aynı zamanda yeni ekonomi programıyla sanayileşme ve devletleştirme çalışmaları devam etmiştir. Yabancıların elinde bulunan işletmeler devletleştirilmeye başlanmıştır. Krizin etkileri azaldıkça planlı bir şekilde sanayileşme çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

2.1.2. 1973 Petrol Krizi

1929 buhranında olduğu gibi 70’li yıllara iyimser bir tablo ile girilmişti. 1970 yılında Finansman Kanunu çıkartılmış kamu kesimi gelirleri artmış ve kamu maliyesi olumlu olarak etkilenmiştir. 1973 yılında başlayan Petrol Krizi ile aynı zamanda Kıbrıs Barış Harekâtı bulunmaktadır, kamu harcamaları ve enflasyon nedeni ile maliye politikaları yetersiz kalmıştır. Maliye politikası ekonominin istikrarlı bir şekilde gelişimini sağlamalıdır ve aynı zamanda vergi ve harcama politikası oluşturmalıdır. Aslında özetle belirtmek gerekirse vergide adaleti belirtmektedir bu durum, daha düşük gelirden varlıklıya yönlendirilen bir vergi sistemi olmalıdır.

Bu dönemde yanlış uygulamalar ve aynı zamanda yaşanan Petrol Krizi nedeniyle Türkiye ciddi bir enflasyon artışı ile karşı karşıya kalmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı içinde gerekli olan harcamalar enflasyonu iyice yükseltmiştir. Kriz döneminde petrol fiyatı (ham) 2,5 dolardan 11,6 dolara yükselmiştir bu durumda

Türkiye'nin dış ticaret açığını arttırmıştır 2,3 milyar dolara yükseltmiştir. Dünyada bu krizle başa çıkabilmek için petrol aramaları başlatıldı ancak Türkiye bu aramaların devlet tarafından yapılmasını uygun gören "Petrol Reformu Kanunu" nu yürürlüğe soktu. Yaşanan kriz sadece petrol fiyatını değil eş değer olarak tahıl ve pamuk piyasasını da olumsuz etkiledi. Kriz yine bir boyutta işsizliğe sebebiyet vermiştir.

Ekonomide durgunluk ve enflasyon aynı anda yaşanır ise buna stagflasyon adı verilir. Petrol Krizi bizi bu durum ile tanıştırdı. Yüksek enflasyon mevcut ancak aynı zamanda durgunluk var ise bu stagflasyonun odak noktasını oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarında yüksek artış yaşanırken aynı zamanda fiyat artışı ve alım gücünün düşmesi nedeniyle ekonomide durgunluklar yaşanıyordu. Stagflasyon yaşandığı takdirde devlet para ve maliye politikaları ile ekonomiyi düzenlemeye çalışır. Ancak bu politikalar stagflasyonu durdurmak için yeterli değildir. Bu durumla başa çıkabilmek için daraltıcı para ve maliye politikası ve aynı zamanda ekonomik büyümenin sağlanabilmesi içinde genişletici politika uygulanmalıdır. Aynı zamanda eksik rekabet koşulları, dış şoklar da stagflasyona sebep olmaktadır.

2.1.3. 1994 Krizi

1980 sonrasında yaşanan krizler, öncesinde yaşanan krizler ile farklılık gösterirler. 1980'li yıllarda liberalleşme politikaları uygulanmaya başlandı. Aşamalı olarak uygulanan bu politikada ilk aşama faiz oranlarını serbestleştirmektir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu yaşanan ilk kriz 1994 Krizi'dir, global özellikli krizdir.

2.1.3.1. Kriz Öncesi Ekonomik Durum ve Krizin Gelişimi

Liberal ekonomiye geçiş ile ekonomimiz hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Ancak aynı zamanda enflasyon ve Türk parasının aşırı değerlenmesi, bütçe açıkları, dış borçlar, ihracat ithalat dengesizliği, hızlı sermaye girişleri yaşanmaktaydı ve ardından 1994 Krizi geldi.

1994 krizi öncesi ekonomideki genel manzaraya bakıldığında reel ekonomik sistemin istikrarlı, sağlam temellere oturtulmadığı, üretimde işletmelerin rekabet güçlerinin dünya standartlarına çıkarılmadığı, dış ticaret açıklarında olağanüstü artış

ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin sağlanamadığı görölmektedir (Alpago, 2002: 120).

Tablo 4. 1990-1994 Türkiye Ekonomik Durum Göstergesi

	1990	1991	1992	1993	1994
GSMH Reel Artış Hızı%	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1
Enflasyon Oranı (TÜFE)%	60,03	66,0	70,1	66,1	106,3
Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)	9,5	-7,3	-8,1	-14,1	-4,2
Cari Açık (Milyar \$)	-2,6	0,2	-0,9	-6,4	2,6
Cari Açık/GSMH %	-1,7	0,1	-0,6	-3,6	1,9
Dış Borçlar/GSMH %	32,5	33,6	35,0	37,4	48,2
Kısa Vadeli Dış Borçlar/ Toplam Dış Borçlar %	19,3	18,0	22,7	27,5	17,2
KKBG/GSMH %	7,4	10,2	10,6	12,0	7,9

Tablo incelendiğinde dünya genelinde durgunluk yaşanırken Türkiye'de büyüme görölmektedir ama bu durum istikrarsız bir büyümedir. Tabloyu incelediğimizde görölüyor ki 1990-1993 yıllarında arasında büyüme hızı yüksek, sadece 90 yılında duraksadığı görölmekte bu da Körfez Krizi'nin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ancak 1994 yılına gelindiğinde kriz etkisi ile büyüme -6,1'e düşmüş enflasyon oranı %106,3 seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca kriz döneminde yarım milyondan fazla kişi işten çıkarılmıştır.

1993 yılının sonlarına doğru sıcak paranın İMKB'ye kayması beklentisiyle piyasaya likidite sürüldü. Yüksek likidite, döviz kurları, devalüasyon ve beklenen faiz oranları kurları yükseltmişti bu durumda da cari işlemler bilançosu ciddi oranda açık vermiştir. Yaşanan bu durum karşısında 26 Ocak 1994'te %13,6 devalüasyon yapılmıştır ama yerli paranın değer kaybının devam ettiği için ardından 2 devalüasyon daha gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde cari açık artış gösterdi bunun en önemli sebepleri ise 1990'lı yıllarda yabancı sermaye girişi ile Türk parası değerlenmiştir. Bu durum ithalat için iyi ancak ihracatta ters etki yaratmıştır. Bu yaşanan süreçler ile de dış ticaret açığı 1992 yılında 8,1 milyar dolar iken 1993 yılında 14,1 seviyesine yükselmiştir cari açık 0,9 milyar dolardan 6,4 milyar dolara çıkmıştır. Bu açıkları finanse edebilmek için sermaye hareketlerine önem verilmiş faiz arttırılmış, bu önlemlerle getiriler arttığı için sermayenin ülkeye yönelmesi sağlanmıştır.

Tablo 5. Türkiye’de 1992-1995 Yılları arası Uluslararası Sermaye Hareketleri

	1992	1993	1994	1995
Portföy Yatırımları(GSMH’nin %)	1.6	2.3	0.5	0.5
Kısa Vadeli Ser. Har. (GSMH’nin %)	1.0	1.5	-4.0	1.6
Uzun Vadeli Ser. Har. (GSMH’nin %)	-0.6	0.8	-0.7	0.0
Portföy yatırımları (Milyar Dolar)	2.4	3.9	1.2	0.2
Kısa Vadeli Ser. Har. (Milyar Dolar)	1.4	3.0	-5.2	3.6
Uzun vadeli ser. Har. (Milyar Dolar)	-0.9	1.4	-0.8	-0.08

Tabloyu inceleyerek devam etmek gerekirse 1993 yılında sermaye hareketleri toplamı 8 milyar doları aşmış GSMH’nin %4,6’sına ulaşmıştır. Ancak bu dönemde dikkatleri üzerine çeken 3,0 milyar dolar kısa vadeli sermaye hareketleri ve 3,9 milyar dolar ile portföy yatırımları olmuştur.

1992-1995 yıllarında Tablo 5’i inceleyerek devam edebiliriz. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin zararları, Güney Doğu Anadolu Bölgesine yapılan harcamalar, tarımı destekleme projeleri ve 1992 yılı itibariyle yükselen faiz oranları Kamu Kesimi Borçlanma Gereksiniminde yaşanan artış kaynaklıdır. 1990 yılında Kamu Kesimi Borçlanma Gereksiniminin GSMH ’ya oranı %7,4 iken 1993 yılında %12’ye yükselmiştir.

1994 yılında hükümet Merkez Bankası aracılığıyla faizleri düşürmüştür. Merkez Bankası kamu sektörüne ait bir durumu hissettirmeye başlamıştır. 14 Ocak 1994’te Standard and Poor’s ve Moody’s adlı kuruluşlar bu durumu da öne sürerek Türkiye’nin kredi notunu düşürmüştür. Türkiye’nin kredi notunun düşmesi ile bankalar yurtdışı borçlanmalarının daralacağı düşüncesiyle ellerindeki parayı dövize dönüştürmeye başlamışlardır. Merkez Bankası bu duruma döviz satımı ile müdahale etmeye çalışmıştır. Ancak yaşanan durumlar Türk parasının değer kaybına sebep olmuştur. 26 Ocak 1994’te Türk Lirası %14 oranında devalüe edilmiştir. Devalüasyonlar yeterli olmamış 1994 krizinin temelleri sağlamlaşmıştır. Yaşanan bu süreç 5 Nisan 1994 kararlarına kadar değer kaybıyla birlikte devam etmiştir.

2.1.3.2. 5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları

5 Nisan kararları serbest piyasa ekonomisine geçmekte olan ülkemizde para, döviz, sermaye, mal ve emek piyasaları arasında ve özellikle para, döviz ve sermaye piyasaları arasında baş gösteren dengesizlikleri gidermek ve kronikleşmiş

enflasyonun üç rakamlı yüksek enflasyona dönüşmemesi amacıyla alınmıştır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006: 247).

Öncelikli amacımız piyasada istikrarın sağlanmasıdır. Döviz olan rağbetin önlenmesi için Türk Lirası'nın değeriyle ilgili sürecinin önüne geçilmelidir. Aşırı değeriyle ilgili sorunların çözümüne odaklanılırken serbest piyasa ile durum kendi kendine düzeldi ve Türk Lirası değeri kaybetmeye başladı. Amaca ulaşılabilmesi için aynı zamanda mevduat faizleri yükseltildi. Fiyat artışlarını durdurmak için piyasalara müdahale edildi.

Programın bir diğer amacı kamu kesimindeki gelir gider dengesini sağlayarak borçlanma ihtiyacını düşürmektir. Faiz yükselmesinin önlenmesi ve fiyat istikrarının sağlanması da bu duruma bağlı olarak gelişecektir. Teknolojik geri kalmışlığımızın sona erdirilmesi ve etkin kullanım içinde KİT'ler özelleştirilmelidir.

2.1.3.3. 5 Nisan 1994 Ekonomik Kararları

1994 yılında yaşanan aşırı yüksek faiz oranları, cari açık oranımızın yükselmesi, artan işsizlik, milli gelirden gerilemeye yol açmıştır. Bozulan dengelerin toparlanması ve düzeltilmesi refah seviyemizin yükseltilmesi için 5 Nisan İstikrar Programı uygulamaya koyulmuştur.

5 Nisan Kararlarının amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (Gündüz, 1999: 521):

- Mali Piyasalarda istikrarı sağlamak,
- Kamu kesimi gelir- gider dengesini kurmak,
- Piyasaya istikrar kazandırmak için fiyat ayarlaması yapmak,
- Ödemeler bilançosu açıklarını daraltmak
- Döviz piyasasında arz- talep dengesini kurmak ve döviz kurunu istikrara kavuşturmak,
- KİT'leri özelleştirmek,
- Kaynakların daha etkin kullanılması için kurumsal ve yapısal değişikliğe gitmek.

5 Nisan kararları ile ihracatı arttırmak ve ithalatı kısmak amaçlanmış ve bu durumla birlikte dış ticaret açığının azaltılması, enflasyon oranının düşürülmesi, bozulan istikrarın yeniden düzeltilmesi amaçlanmıştır. Burada kısa vadeli

amaçlarımız görülmektedir. Uzun vadede ise dışa açık sanayileşme ve üretimi arttırmayı amaçlayan bir politika hedeflenmiştir. Amaçlarımız kısa vadede başarılı olur şekilde görülse de uzun vadede başarı elde edilememiştir.

5 Nisan kararlarıyla getirilen diğer önlemler aşağıda sıralanmıştır (Asomedy,2001,s:9):

1- Tasarruf mevduatı sigorta tavanı genişletildi. Bu da banka paniğini önlemede yetersiz kalınca bütün tasarruf mevduatlarına sınırsız devlet garantisi getirilmiştir.

2- Kamu harcamaları ve yatırımları düşürülmüştür.

3- Ücret, maaş ve taban fiyatlarına sınırlama getirilmiştir

4- Bir defaya mahsus özel vergi çıkarılmıştır

5- Özelleştirmeye ağırlık verilmesi planlanmıştır

6- Disponibilite oranları yeniden düzenlenmiştir

7- Hazinesinin avans kullanma yetkisi %15'ten %20'ye çıkmıştır

8- Üç aylık dönem sonunda %50 net faiz getiren süper hazine bonoları çıkarılmıştır.

Tablo 6. Seçilmiş Temel Ekonomik Göstergeler (1994-1997)

	1994	1995	1996	1997
GSMH Artış Hızı(%)	-6.1	8.0	7.1	8.3
KKBG/GSMH(%)	7.94	5.03	8.64	7.74
Toplam İç borçlar/GSMH(%)	20.6	17.3	21.0	21.4
Toplam Dış Borçlar/GSMH(%)	50.0	41.9	43.0	42.7
Faiz Oranı (%)	105.92	129.0	130.0	102.81
Döviz Kuru (1 \$/TL)	38495	61361	108045	205740
Cari Denge (Milyon \$)	2631	-2338	-2437	-2638
TEFE	108.1	88.5	85.9	81.8
Kısa Vadeli Sermaye Girişi(Milyon\$)	-8334	4014	3970	6531
İşsizlik Oranı (%)	8.1	6.9	8.0	6.7

Kaynak: Işık ve Diğerleri (2006: 249)

1994 yılında yapılan devalüasyon ile ihracat artmış ithalat oranları azalmıştır, dış ticaret açığı bu sayede azalmıştır. Tablo 6'ya baktığımızda bir önceki yıla oranla iç borç stokunda %123,8 artış dış borç stoku ise %2,7 azalmıştır. 5 Nisan kararları dolayısıyla yapılan uygulamalara bakıldığında kısa vadeli sermaye akımlarını önleyecek bir tedbir alınmadığı görülmektedir. Bu durum karşısında da Türk Lirası

yeniden değer kazanmış ihracat azalmış ithalat artı yönde seyretmiş ve 1995 yılında tekrar cari açık ile karşı karşıya kalınmıştır. Kısa vadeli uygulamalar ile 94 kararları geçici bir süre başarılı olmuş uzun vadede başarıyı yakalayamamış ve kısır döngü içerisinde yeni bir müdahaleye kadar ilerleneceği sinyallerini vermiştir.

2.1.3.4. 5 Nisan İstikrar Programı Sonuçları

Öncelikle istikrar programlarında başarı elde edebilmek için kısa ve uzun vadede amaçlar belirlenmeli ve uygulamada eksik olmamalıdır. İstikrar programının başarılı olabilmesi için para arzının belirli bir seviyede tutulması gerekir ve en önemlisi de güvenilirliğin sağlanabilmesi için Merkez Bankasına bağımsızlık verilmelidir. Herhangi bir etki altında kalmadan tek karar mercii tarafından karar vermeli para arzının durumu sadece Merkez Bankası tarafından belirlenmelidir. Neredeyse her kriz ortamında yaşandığı gibi fiyat kontrollerine gidilmemelidir.

5 Nisan kararlarında bu başarının amaçları yerine getirilememiştir. İstikrar programının başlaması konusunda geç kalınmış zamanında müdahale gerçekleştirilememiştir. Alınan tüm kararlar uygulanamamış ve uygulamada da eksiklikler yaşanmıştır. Özelleştirme başlatılmış ancak hkmetin güvensiz ve tepkilerden korkar tutumları dolayısıyla uygulanmamış bu istikrar programına hiç dhil edilmemiştir. Kısa vadede uygulanan bazı programlar başarılı olmuş ancak uzun vadede başarılı olunamamış ve durum kısır döngüye girilmesine sebep olmuştur. İlerleyen yıllarda faiz oranları yüksek olarak borçlanma devam etmiş ve dış ticaret açığı yükselmiştir.

Alınan kararlar ekonomide stagflasyona neden oldu. İşsizlik sorunu baş gösterdi. Stagflasyon sebebi ile 1995 yılı da toparlanma süreci ile geçti. Halkın refah seviyesi düştü ancak programın yükü eşit dağılamadığından bu program ve krizden en çok emek geliri elde edenler etkilendi.

5 Nisan Ekonomik İstikrar programı anlık olarak ya da kısa vadeli kavramı daha uygun olacaktır, ekonomiyi rahatlatmıştır. Düzeltilmesi amaçlanan kamu gelir gider dengesizliği daha da artmıştır. Özelleştirme sağlanamamıştır ülke 2000'li yıllara kadar ekonomik sorunlar ile yol almıştır.

2.1.4. 1998 Rusya Krizi

Rusya Krizi temel olarak iki ana nedene dayandırılmaktadır. Öncelikle Rusya Krizi'nden önce yaşanan Asya Krizi petrol fiyatlarında düşüşe neden olmuştur. Petrol ihracatçısı konumunda olan Rusya bu dönemde cari açık problemi ile karşı karşıya kalmıştır. İkinci neden olarak da yüksek borç oranı öne sürülmektedir. Bu dönemde Rusya'nın kredi notu yüksek olduğundan dolayı kısa vadeli borçlanma artmıştır. Yüksek borç oranları da krizin önemli ölçütlerinden sayılmaktadır.

Rusya Krizi yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi bu sorunlar nedeni ile başlamıştır. Krizin başlangıcında petrol fiyatları artmış, yaşanan artış borçların yükselmesine sebep olmuştur. Bu durum ülkede tedirginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Yerel para olan Ruble'nin devalüe edileceğine dair söylemler ortaya atılmıştır. Rusya Merkez Bankası devalüasyon ile ilgili duyuruları ve tedirginlikleri engelleyebilmek için piyasaya dolar satmıştır. Ancak uygulanmaya çalışılan önlemler duruma engel olamamış devalüasyon yapılmış ve 1998 yılında moratoryum ilan ederek borçlarını ödeyemeyeceğini açıklamıştır.

Krizle birlikte ekonomi küçülmüş, enflasyon ve işsizlik yüksek oranda artış göstermiştir. Bir çok banka devalüasyon ve piyasaya olan güvensizlik dolayısıyla yüksek oranda zarara uğramıştır. Merkez Bankası tarafından destek olunarak bu sorun aşılmaya çalışılmıştır.

1998 Rusya Krizi sonrası Türkiye'de yaşanan Marmara depremi sonucu 1999 yılı ekonomimiz açısından negatif büyüme ile ilerlenmesine sebep olmuş. Negatif büyüme 2000 ve 2001 tarihin en derin krizlerini yaşamamıza sebep olmuştur.

2.1.5. 2000 – 2001 Krizleri

1994 Krizi ardından 1998 yılına kadar yaklaşık %7 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. 1998 yılında büyüme %4'e düşmüş 1999 sonlarında ise %6 oranında küçülme görülmüştür. Bu küçülmenin sebebi olarak ekonomideki belirsizliği gösterebilir. Bütçe açıkları bu açıkların iç borçlanmayla kapatılmaya çalışılması, yüksek enflasyon, Rusya Krizi sonrası ihracatın düşmesi ve siyasi anlamda da bozukluk baş göstermiş erken seçim kararlaştırılmıştır.

Bahsettiğimiz olumsuz tabloyu düzeltebilmek ve istikrarı sağlayabilmek amacıyla 1999 yılında yeni bir ekonomi programı hazırlanmış. IMF kabulü ile de 3 yıllık bir süre için uygulamaya başlanmıştır.

Program genelde üç temel unsur üzerine kurulmuştur (Erçel, 1999, s: 2).

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması birinci temel unsuru oluşturmaktadır.
- İkinci temel unsur, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasıdır.
- Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması, programın üçüncü temel unsurunu oluşturmaktadır.

Programın ana hedefi enflasyonu düşürmek olmuştur. Bunun için kamu açıklarının giderilmesi bu aşamada da kamu harcamalarının kısıması ve vergi gelirlerini arttırma gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Program öncesinde yönetimli dalgalanma var iken 2001 Haziran'a kadar sabit kur uygulamasına karar verilmiştir. Yine enflasyonu düşürmek için para politikası ve döviz kurunda değişikliğe gidilmiştir. Sabit kur sistemi uygulaması ile yerli paranın değeri artabilir ve öncesinde yaşandığı gibi cari açığın artışına sebep olabilir.

Program amaçlarında özelleştirme bulunmaktaydı ancak bu amaçta başarı sağlanamadı.

Programın uygulanması üzerine TÜFE %39, döviz kuru artışı %20 olmuş, Türk Lirası bir önceki yıl verilerine bakıldığında %13 değer kazanmıştır. Bu durumun devamında cari açık artmıştır. Euro, dolar karşısında değer kaybetmiş, ithalatı arttırmış ve bu durumdan kaynaklı petrol fiyatları 3 kattan fazla yükselmiştir.

Görünen tabloda cari açık artışını durdurabilmek için dış borçlanma düşünülmüştür. Tablo 7'yi inceleyerek durumu ele alabiliriz. 1998 yılında dış borçlarımız %48,5 iken 2000 yılında 59,3'e yükselmiş ve 2001'de %77'ye çıkmıştır. Bu görünen tablo piyasalarda tedirginlik durumu oluşturmuş ve ortamdaki bu tedirgin hal sermaye girişlerine olumsuz yansımış kısa vadeli faiz oranlarını arttırmıştır.

Tablo 7. 1995-2002 Yılları Arası Ekonomik Gelişmeler (Kriz Göstergesi)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel Büyüme %	8.0	7.1	8.3	3.9	-6.1	6.1	-9.4	7.8
Enflasyon (TEFE) %	93.6	80.4	85.7	84.6	64.9	39.0	68.5	29.7
Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)	-13.2	-10.5	-15.3	-14.2	-10.4	-22.3	-4.4	-8.5
Cari Açık (Milyar \$)	-2.3	-2.4	-2.6	1.9	-1.3	-9.8	3.3	-1.7
Cari Açık/ GSMH %	-1.3	-1.3	-1.3	1.0	-0.7	-4.9	2.3	-1.0
KKBG/GSMH %	5.0	8.6	7.7	9.4	15.5	11.8	16.4	12.8
İç Borçlar/ GSMH %	17.3	21.0	21.4	21.7	29.3	29.0	69.2	54.8
Dış Borçlar/ GSMH %	41.9	43.0	42.7	45.5	54.0	59.3	77.0	73.1
Kısa Vadeli Dış Borçlar/ Toplam Dış Borçlar	21.0	21.5	21.0	21.5	22.2	23.8	14.4	12.6

Türk parası ve yabancı para arasındaki ikame eğilimi %47,7 seviyelerinde sürmeye devam etti. 1994 döneminin en yüksek ivmesi 99 yıllarında genel seviye olarak değerlendirilmeye başlandı. Bu dönemde kamu kesimi borçlanma gereğine bakıldığında Türkiye ekonomisindeki en önemli sorunun kamu kesimi olduğu görülecektir. 1995 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı % 5 iken bu oran artarak devam etmiş ve 1999 yılında % 15,5'e yükselmiştir (Turgut, 2006, s: 213).

2.1.5.1. Kasım 2000 Krizi

Fiyat artışları, Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi, dış ödeme açıkları, özelleştirmenin yavaş ilerlemesi, piyasada hâkim olan güvensizlik 2000 krizinin önemli nedenleri olarak ele alınabilir.

2000 yılının sonlarına doğru ekonomi kırılgan bir yapıdaydı. Özelleştirmeler konusunda geç kalınmış ve uygulamada eksiklikler bulunmaktaydı. Hükümetin kendi arasında bulunan fikir ayrılıkları baş göstermiş, yaşanan fikir ayrılıkları güvensizliği beraberinde getirmiştir. 2000 yılının Eylül ayında Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) kurulmuş ve görevine başlamıştır. Bu durum artık denetleyici bir kurumun varlığı dolayısıyla bankaları tedirgin etmiştir. Denetlemelerin öncesinde kamu sektörünün borç talebini karşılayabilmek için yurtdışından döviz yolu ile borçlanma ve Merkez Bankası'ndan döviz talebi yolunu seçmişlerdir. Merkez Bankası, bankaların bu döviz talebini karşılamıştır ancak bu durumda piyasada Türk Lirası'nın arzının azalmasına sebep olmuştur. Yüksek faiz

uygulaması sonucu bankaların hazine bonolarının değeri düşmüştür. Merkez Bankası, yaşanan faiz yükselişine herhangi bir müdahalede bulunmadı tepkisiz kalmıştır. Piyasada likidite sıkışıklığı meydana geldi. Bu anlatılanlardan yola çıkarak 2000 krizinin likidite krizi olarak da adlandırılabilceğini görmekteyiz.

Merkez Bankası IMF programını uygulamak amaçlı bu yolu seçmiş ancak başarılı olamamıştır. Bu süreçte kötü gidişat borçları ödeyememe durumu ile Demirbank'a el koyulmuştur. Bankaya el koyulması ise diğer bankalar arasındaki paniği daha da yüksek seviyelere çıkarmıştır. Yabancı bankalar repo, hazine kâğıdı, yılsonu hesapları kapatılmasıyla piyasadan çekilmişti ve ülkeden büyük bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu aşama sonrasında Merkez Bankası müdahale etmek zorunda kalmıştır.

2001 yılının Şubat ayında yayınlanan OECD'nin Türkiye raporuna göre Kasım 2000 krizine yol açan başlıca faktörler aşağıda belirtilmiştir (Çarıkçı, 2001, s: 476).

1. Yılların birikimi olan Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın görev zararlarının 1999'dan 2000'e on dokuz milyar Dolar'dan yirmi bir milyar Dolar'a çıkması
2. Kamu kesimi borç stoku / GSMH oranının %45'ten %62'ye çıkması
3. Kamu bankalarının açık pozisyonlarının (döviz gelir-gider farkı) on sekiz milyar Dolar'a ulaşması
4. Bankaların döviz cinsinden açık pozisyonlarının yirmi milyar dolara ulaşması
5. 2000 yılında gerçekleştirilmiş olan 5,6 milyar Dolarlık özelleştirme geliri hedefin 2 milyar dolar altında kalmasına rağmen son on beş yılda elde edilmiş özelleştirme gelirlerine eşdeğer olduğu halde niyet mektubu ile taahhüt edilen özelleştirmeler zamanında gerçekleştirilemediği için 780 milyon Dolarlık Dünya Bankası kredisinin askıya alınması
6. 1999 yılında meydana gelen iki büyük depremin devlete 12–15 milyar Dolarlık bir yük getirmesi
7. 2000 yılı boyunca Türk Lirası'nın %20 dolayında aşırı değerlenmesi, petrol fiyatlarındaki aşırı artış ve Euro'nun değer kaybetmesinin Türkiye'nin ödemeler bilançosunu olumsuz bir şekilde etkilemesi
8. Ocak-Ağustos dönemi faiz hadlerinin hızla düşmesi sonucu, küçük ve orta büyüklükteki bankaların hazine kâğıtlarını zararına satmaları, bu

bankaların karlılığını azaltarak, Kasım başından itibaren likidite krizi ile karşılaşmaları ve bu küçük bankaların işlemlerinin büyük bankalar tarafından devre dışı bırakılması.

2000 krizinde derinleşmeyi önlemek adına bazı önlemler alınmıştır. Merkez bankası önemli rezerv kayıplarına uğramış, IMF'den 7 milyar dolar borç alınmış ve ülke halkının krizi atlatabilmek için yerli paradan vazgeçerek döviz kullanımına yönlendirilmesi sağlanmıştır. Ancak bunlar geçici önlemler olarak bulunmaktadır 2001 yılında kriz daha da derinleşmiş bir şekilde karşımıza çıkacaktır.

2.1.5.2. Şubat 2001 Krizi

2000 krizinin üzerinden çok kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen piyasa hassasiyeti ve hükümet bunalımı Şubat 2001 krizini tetiklemiştir. 2001 yılı ocak ve şubat aylarında yüksek enflasyon, kamu borç stoku durumu ile ilgili endişeler ekonomiyi tekrar olumsuz yönde harekete geçirmiştir.

Şekil 2. Şubat 2001 Krizi Süreci

Kaynak: BDDK (2009, s: 26).

2000 krizinde yaşadığımız en büyük problem yabancıların dövize talebi olmuştu ancak 2001 yılında yerli halkın katılımı bu duruma ek oluşturmuş ve problem büyümüştür. Bu duruma Merkez Bankası müdahale etmiş 16.02.2001 de 27.943 milyar dolarlık rezervin 5 milyar doları eritilmiş 22.581 milyar dolara indirilmiştir.

Şubat 2001 krizi Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizi olmuş ekonomi %8,5 - 9 daralmış, kişi başına gelir 725 dolara kadar gerilemiş 19 banka ve 125 iş yeri kapanmış, iç borç stokumuz 2000 yılının dört katına çıkmıştır.

Devalüasyon etkisi ile enflasyon aşırı yükselmiş ve iç - dış borç yükümüz fazlasıyla artmıştır. 2001, sadece uygulanmakta olan ekonomik program değiştiği için değil, tüm taşların yerinden oynadığı Cumhuriyet tarihinin en önemli kriz yılı olmuştur (Karluk, 2004, s: 479–480). 2001 krizi döneminde %9,5 oranında küçülme görülmüştür ekonomide. Kasım ve Şubat krizleri sonrasında bankacılık sektöründe yaklaşık 38,7 milyar dolar sermaye kaybı yaşanmıştır.

Tablo 8. TCMB Haftalık Döviz Rezervi (Milyar Dolar)

Tarih	Brüt Döviz
05.01.2001	25,097
12.01.2001	26,593
19.01.2001	26,143
26.01.2001	25,691
02.02.2001	25,565
16.02.2001	27,943
23.02.2001	22,581
02.03.2001	21,521
09.03.2001	21,529
16.03.2001	20,060

Kaynak: <http://dailymarkets.info/wp-content/uploads/2012/02/grafik3.jpg>

2001 kriz döneminde Merkez Bankası sabit kur rejimini terk etmiş ve Türk Lirası'nı dalgalanmaya bırakmıştır. (Geç kalınmış müdahale) Dalgalanmaya bırakılan Türk Lirası'nda devalüasyon sonucunda banka açıkları yükselmiş kriz hem finansal hem de reel sektörde etkilerini hissettirmiştir. Aynı zamanda dalgalı kur rejimine geçiş ile birlikte “Enflasyonu Düşürme Programı” sona ermiş IMF programı çökmüştür. Bu dönem içerisinde 18 banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'ye bırakılmış, geri ödemesi yapılmayan kredilerle banka batışları artmış 18 bin kişi (yaklaşık) işsiz kalmıştır.

Son aşamada Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizine genel bir bakış atmak gerekirse; Aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik seviyenin üzerinde seyretmesi, açık pozisyonlar (banka- reel sektör- kamu), sermayeden yoksun mali sektör, kamu bankalarının görev zararlarının menkul kıymetleştirilmesinde ve yeniden yapılandırılmalarında yavaş davranılması, mali sektörün taşıdığı faiz ve kur riskinin artması, özelleştirmede gecikme ve engellemeler, hükümet ortakları arasındaki görüş ayrılıkları ve tırmanan siyasi gerginlik, bankalar arası rekabet, MB'nın müdahalede geç kalmış olması, yetersiz vergi sistemi, kamu kesiminin

zayıflığı ve kamudaki emeklilik sistemi gibi yapısal reformlardaki gecikmelerin zaten var olan problemleri daha da kötüleştirilmesi, TSMF'deki bankalara çözüm üretilmemesi ve devlet üzerinde giderek artan yükleri, bu gecikmeler nedeniyle Fon'daki bankaların zararlarının artması, olarak sıralanabilir (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, s: 25-29).

2.1.5.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

1999 yılında uygulamaya konulan program yerine Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı başlatılmıştır. Bu program ile sabit kur rejimi terkedilmiş dalgalı kur rejimine geçilmiş ve ekonomide bulunan sorunların üzerine reformlar getirilerek yeni bir program amaçlanmıştır. Yaşanan krizlerle zaten sarsılmış olan güveni daha fazla sarsmadan ve panik ortamı oluşmadan bu uygulamaların başlatılması planlanmıştır.

Daha önce uygulanan programlarda eş değer sonuçlar elde edilemezken Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile hem uzun vadede hem de kısa vadede başarı amaçlanmıştır. Kısa vadede enflasyon oranının düşürülmesi ve fiyat istikrarsızlığını sonlandıracak bir para politikası hedeflenmiştir. Uzun vadede ise ekonominin tüm kesimlerinde reform ve güçlü mali yapı benimsenmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı IMF tarafından desteklenmiş ve hem programın uygulanabilmesi hem de içinde bulunan durumun düzeltilebilmesi için 8 milyar dolarlık bir yardım yapılmıştır.

Tablo 9. 2002-2007 Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	GSYH' da değişim (%)	İşsizlik Oranı (%)	İthalat (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)	Net Dış Ticaret	İhracat/ İthalat (%)	Enflasyon
2002	6.2	10.3	51.554	36059	-15.495	70	29.75
2003	5.3	10.5	69.340	47.253	-22.087	68	18.36
2004	9.4	10.8	97.540	63.167	-34.373	65	9.32
2005	8.4	10.6	116.774	73.476	-43.298	63	7.72
2006	6.9	10.2	139.576	85.535	-54.041	61	9.65
2007	4.5	10.3	170.063	107.272	-62.791	63	8.39

Kaynak: Işık ve Duman (2012: 92).

Programın başarısını, 2001 yılında içinde bulunulan durumdan çıkma konusunda görmemize rağmen 2002 ve devam eden yıllarda daha net bir şekilde

görebiliriz. 2002 yılından 2007 yılına genel bir şekilde Tablo 8'e göz gezdirdiğimizde programın başarısını rakamlar göstermekte. 2002 yılında %29,75 olan enflasyon oranı 2007'ye gelindiğinde %8,39'a gerilemiş olarak karşımıza çıkıyor. Enflasyondaki başarı kamu açıklarının giderilmesini beraberinde getirmiştir. Faizler düşmüş ve bankacılık sektöründe olumlu durumlarla birlikte yapılandırılmalar başlamış kırılmalı hali giderilmiş ekonomi dışarıdan gelecek saldırılara karşı daha savunmacı bir yapıya bürünmüştür. Tabloya tekrar bakmak gerekirse, yıllar arasında sadece işsizlik oranındaki sabit kalış ve dış ticaret hacmi genişlemesi görülmektedir. Büyümeye bağlı olarak ithalat artmış ve bundan dolayı da dış ticaret hacmi artış göstermiştir bunu engelleyebilmek ya da durdurabilmek için iç tasarruflara yönelmelidir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2000 ve 2001 krizleri sonrasında uygulanmaya başlanmıştır. 2001 yılı itibariyle krizden çıkış aşaması ve sonrasında sağlam finansal sistem amacıyla 2002 yılından itibaren amaçlarına ulaşarak uygulanmıştır.

2.1.6. 2008 Küresel Krizi

2008 Krizi yüksek riskli konut kredisine bağlı küresel ölçekli bir bankacılık krizidir. 2008 krizine genel anlamda yani küresel boyutta değinmek gerekir. 2008 Mortgage krizi ABD'de ortaya çıkmıştır. Kredi sisteminde aksaklık yaşanmaması için kredi verenler finansal sistemde istikrarı bozmayacak koruyacak bir düzende kredi kullandırmalı ve aynı zamanda kredi alanlarda zamanında geri ödemelerini sağlayacak güven ortamında ilerlemelidirler. Ancak krizin başlangıcı denetim eksikliği, konut edindirme yerine konut spekülatoörlüğüne dönüşme ve sonucunda geri ödeme problemleri ile baş göstermiştir. Geri ödeme problemleri ile hacizli konut sayıları artmış, ödemeler alınamamış, fiyatlar düşmüş ve finans sistemi çöküşe geçmiştir. ABD'de ortaya çıkan bu finans ve reel sektör krizi küresel ölçekli olmuş ve tüm ülkelere yayılmıştır, diğer ülkelerin belirsizlik içinde bulunması da krizin hızla yayılmasına sebep olmuştur.

2007 yılı ortalarında ABD emlak piyasalarında ortaya çıkan, ardından para ve sermaye piyasalarına yayılan ve 2008 yılı Eylül ayında birtakım büyük ölçekli mali kuruluşların iflas etmesiyle derinlik ve yaygınlık kazanan finansal kriz gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye ekonomisini de büyük oranda etkilemiştir

(Karabıçak,2010,s: 262). Dünya çapında yaşanan bir kriz olduğu için sermaye akımında azalmalar yaşanmıştır. Küresel krizin Türkiye ekonomisinde yakından hissedildiği 2008'in son çeyreği ile birlikte cari işlemler açığında daralmalar oluşmaya başlamıştır (Oktar ve Dalyancı, 2010, s: 15).

Krizin etkileri ile birlikte banka bilançolarında bozulmalar yaşanmış ve bankalar küçülmeye gitmiştir. Bankaların ve kredi alacak bankaların yaşadığı kriz ortamında işletmelerde küçülmeye gitmişlerdir. GSYİH 2008'in son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre %6,2'lik bir azalış görülmüş, ekonomi 2008'in aynı dönemlerine göre 2009'un ilk çeyreğinde % 14,5, ikinci çeyreğinde % 7,7 ve üçüncü çeyreğinde % 2,9 küçülmüştür (Kutlu ve Demirci, 2011, s: 130).

2008 yılı kriz dönemi ve sonrasında işsizlik oranları sürekli artış göstermiştir. Kriz, işletmeleri daha derinden etkilemiş üretim ve istihdam azaltılarak karlılık oranları korunmaya çalışılmıştır. Krizlerle birlikte ortaya çıkan ekonomik durgunluk dönemlerinde, fiyat artışlarının yaşanması işletmelerin çalışma sermayesi ihtiyaçlarını arttırmakta ve bu durum satış güçlüklerinin olması nedeni ile stok ve alacak devir hızlarının azalmasına, şüpheli alacakların artmasına ve işletmede işletme sermayesi temininde sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır (Akgüç,1998,s:209).

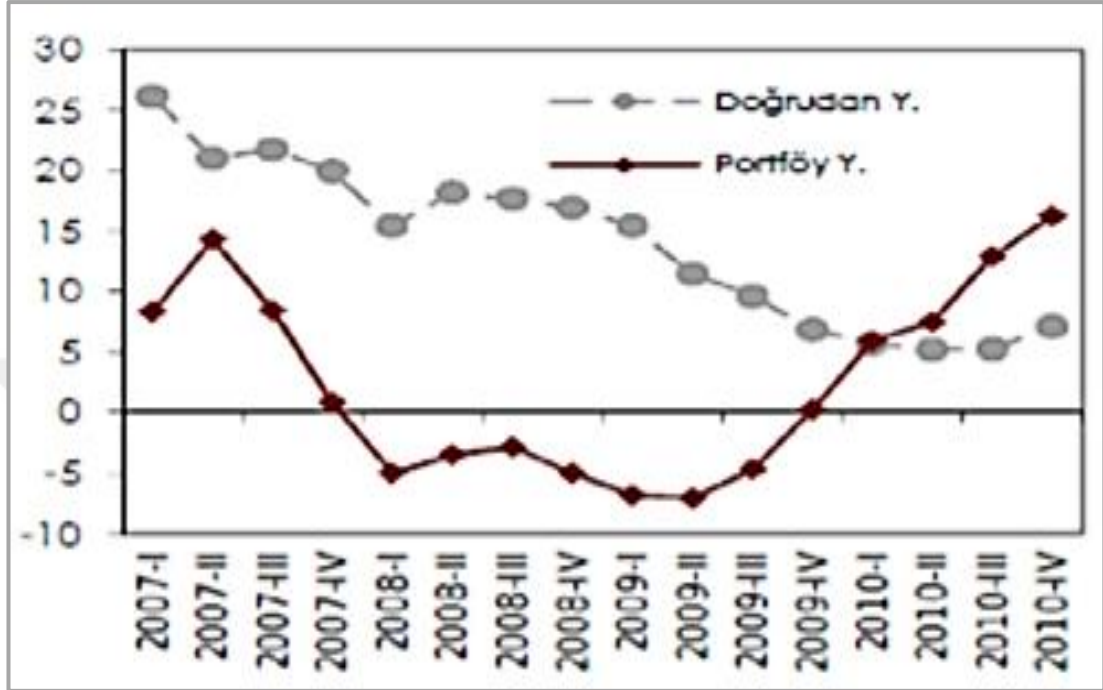
Türkiye'de yaşanan krizin boyutlarına daha detaylı olarak değinelim. 2008 krizi konut kredileri ile başlayan küresel nitelikli bir krizdir. Tüm dünya ülkelerini etkisine almış dolayısı ile Türkiye'de bu krizden etkilenmiştir. Kriz beraberinde yerli paranın değer kaybetmesi, borsada yaşanan değer kaybı, işsizlik ve dış ticaret açıklarına neden olmuştur.

Türkiye son yaşadığı 2001 krizi sonrasında bankalarda yapılanmaya gitmiştir. Bu durum bankacılık sektörünü krize karşı korumuştur ancak finansal krize karşı korunan ülke, reel sektörde krizden etkilenmiştir.

Krizin Türkiye'yi etkileme kanalları 4'e ayrılmaktadır;

1. Krediler: Türkiye, yaşanan 2001 krizi sonuçlarında bankalarda yapılanmaya gitmiştir. Ancak küresel nitelikli bir krizde dışarıdan borçlanma ve dışarıdan temin edilecek fonlarda yaşanan zorluklar göz ardı edilmemelidir. Hem bankalar hem de şirketler dışardan borçlanma ya da kredi kullanımı bu bankalarla çalışma yolunu kullanmaktadırlar. Kriz dolayısıyla bu yolda ilerleyemedikleri için şirketler küçülmeye gittiler bu durumdan en fazla esnaf ve çalışanların etkileneceği bir sürece girildi.

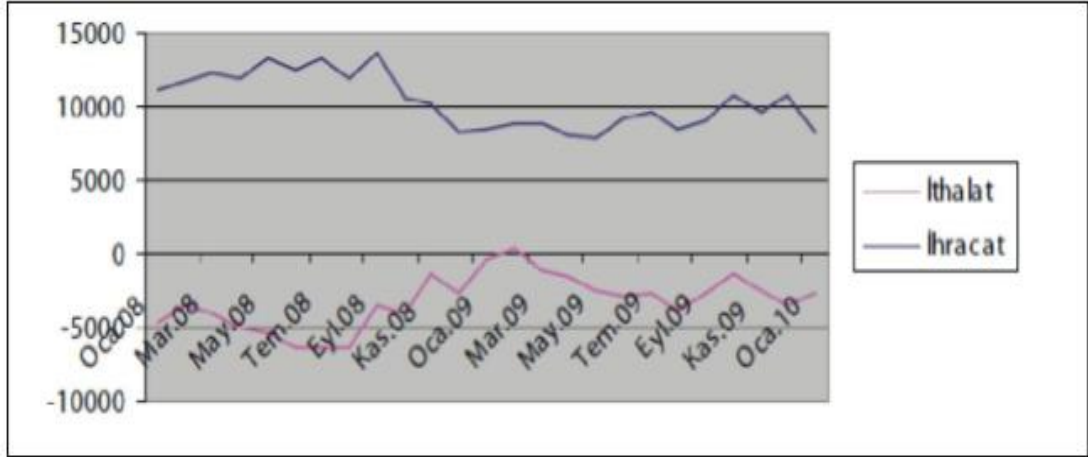
2. Portföy: Kriz dolayısıyla yabancı sermaye girişi azalacaktır. Bu azalma portföy yatırımlarındaki düşüş olarak kendini göstermektedir. Durum beraberinde arzın azalması ve Türk Lirası'nın değer kaybı olarak gelecektir. Grafik 1'de durum açıkça görülmektedir.

Şekil 3. Doğrudan ve Portföy Yatırımları (Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

3. Dış Ticaret: Türkiye dış ticarete, dış ticaret hacminin yarısını AB ülkeleri ile yapmaktadır. Avrupa 2008 krizinden ciddi oranda etkilenmiştir. 2008 krizi üzerine Euro Krizi yaşanınca Avrupa'nın ekonomisinde gerileme olmuştur. Türkiye'nin ihracatının büyük çoğunluğu Avrupa'ya yapıldığı için dış ticarete gerileme yaşadık. Gerileme, büyümemizi olumsuz etkiledi ve sonuç olarak işsizlik problemi ile karşılaştık.

Şekil 4. Küresel Krizin İhracat Üzerindeki Etkisi

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

Şekil 5. İşsizlik Oranları

Kaynak: SGB yıllık rapor

4. Tüketici Güven Endeksi: Risk durumu ve güvensizlik ortamı oluştuğunda tüketici ve yatırımcıyı negatif etkiler. Bu durumdan da özel yatırım harcamalarını hızlı bir şekilde etkilenir.

2008 krizinin etkileri ekonomide işsizlik, dış ticaret hacmi vs. alanlarda kendini göstermiştir. Bu durumda da ülkeyi koruyabilmek için bazı önlemler alınmıştır.

Alınan ilk önemli önlemler şu şekilde sıralanabilmektedir (Ünal ve Kaya, 2009, s: 22).

- ✓ Vadesi geldiği halde ödenmemiş tüm vergi alacakları taksitlendirilmiştir.
- ✓ Türklerin yurtdışındaki paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

- ✓ Mevduata güvence verme yetkisi TMSF'den alınarak Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir.
- ✓ Hisse senedi alım satımlarında uygulanan stopaj oranı %0'a indirilmiştir.
- ✓ KOSGEB kanalı ile KOBİ'lere faizsiz kredi sağlanmıştır.
- ✓ Merkez bankası döviz mevduat münzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratmıştır.
- ✓ Halk Bankası kanalıyla esnaf ve sanayiciye yeni kredi imkânları sağlanmıştır.
- ✓ SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim yapılmıştır.
- ✓ Eximbank kredileri arttırılmış ve sermayesi güçlendirilmiştir.

2008 krizi Türkiye'de krizin işleyişine ters olarak banka iflasları yaşamadı hatta bankalar 2008 son çeyrek ve 2009 ilk çeyrek için kar durumu belirttiler. Bu yüzden yaşanan krize Türkiye'de finans krizi demek doğru olmayacaktır. Türkiye tüm dünyanın aksine reel sektör krizi yaşamıştır. Türkiye'de yabancı kökenli bankaların çok olması nedeniyle aslında daha da zararsız geçirebileceğimiz bu kriz daha derinden hissedilmiştir. Aynı zamanda yapılan çalışmalar ve uzmanlarca krizin gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun hissedileceği belirtilirken Türkiye bu aşamada da farklılık göstererek krizi gelişmiş ülkeler kadar derinden hissetmedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Model ve Veri Seti

Çalışmamızın bu bölümünde ekonomik krizlerin ihracat üzerine bir analizi yapılmıştır. Krizlerin yaşandığı dönemlerde ihracat bu durumdan etkilenmiş midir? Etkilenme durumunda pozitif yönlü mü, negatif yönlü mü bir etki yaşanmıştır? Öncelikle analiz sonuçlarına geçmeden verilerimizin nelerden oluştuğunu inceleyebiliriz.

İhracat verisi için TÜİK'den 1997 – 2019 yılları arasındaki 2010 yılı ihracat miktar endeksi TL ve Dolar cinsinden alınmıştır. Analizde 1998, 2001 ve 2008 krizlerinin ihracata olan etkileri analiz edilmiştir.

$$\text{Model:1 } EB_t = \alpha_0 + \alpha_1 IH_t + u_t$$

$$\text{Model:2 } IH_t = \alpha_0 + \alpha_1 EB_t + u_t$$

Yukarıda görüldüğü üzere iki adet model kurulmuştur. Bunun sebebi her iki değişkenin de birbirini üzerindeki etkisini net bir şekilde okumaktır.

Birinci Modelde bağımlı değişken ekonomik büyüme EB, bağımsız değişken ise ihracat ise IH olarak kısaltılmıştır. α_0 sabit terim, u_t hata terimi olarak ifade edilmektedir. Bu modelde ihracattaki değişmelerin krizlere bağlı olarak negatif mi yoksa pozitif yönlü mü olduğuna dair analiz yapılmıştır. Çalışmamızda değişkenlerin durağan olup olmadığını analiz etmek için Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) testi yapılmıştır. Değerler alınırken dolar cinsinden alımda nominal etkiden kurtarmak amaçlanmıştır. Ancak yapılan analizler sonucu TL üzerinden daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmıştır. Durağanlık seviyesi tespiti sonrası kukla değişken eklenerek krizlerin ihracata etkileri gözlemlenmiştir.

3.2. Serilerin Durağanlığının Test Edilmesi

Ekonometrik bir çalışma yaparken ilk önce verilerin durağan olup olmadıklarını araştırmamız gerekir. Durağan olmayan veriler ile çalıştığımızda elde ettiğimiz sonuçlar sahte olabilmektedir. Serilerin durağanlığı birim kök testleri ile araştırılmaktadır. Birim kök testleri; Dickey Fuller (DF), Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP), Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) ve yapısal kırılmanın varlığı durumunda uygulanan birim kök testleri vardır. Biz bu analizimizde birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey Fuller testini kullandık. Analizde trendli ve sabit değerler kullanılmıştır.

Tablo 10. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model	ADF
İhracat Miktar Endeksi	Sabitsiz Trendsiz	0.061
	Sabit	1.395
	Sabit Trend	-1.66
Δİhracat Miktar Endeksi	Sabitsiz Trendsiz	-10.768*
	Sabit	-10.755*
	Sabit Trend	-10.743*

Not: Düzey değerlerinde sabit terim ve trendli, birinci farkta ise, sabit terimli modeller kullanılmıştır. *; %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloda görmüş olduğumuz gibi Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testini tamamladığımızda kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük sayı olarak küçüktür. Ayrıca prob değerimiz 0.05'ten küçüktür. Birinci Farkını aldığımızda durağan seviyeye gelmiştir. Yaptığımız analizin sonucunda durağanlık seviyesine ulaşan verilerimizle krizlerin ihracatı etkileme oranlarını görebilmek için kukla değişkenler ekledik.

3.3. Kukla Değişken ile Krizlerin Varlığının ve Etkilerinin Test Edilmesi

Ekonometrik analizlerimizi yaparken bazı olay ve etkileri analizimizde daha etkin biçimde görebilmemiz için kendimiz kukla değişkenler oluşturur ve dahil ederiz. Yapmış olduğumuz çalışmada da bu etkileri görebilmek adına 1998, 2001 ve 2008 krizleri için kukla değişkenler ekleyerek analizimizi tamamladık.

Tablo 11. Kukla Değişken Eklenecek Yapılan Analiz Sonuçları (1998)

Değişken	Coefficient	t-Statistic
Sabit	-0.340348	-0.803723
@TREND	-0.001601	-1.017529
1998 Kukla	0.650820	1.338461

Tablo 10’da görüldüğü üzere öncelikle 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi için kukla değişken ile kırılım gerçekleştirilerek analiz yapıldı. Bu analiz sonuçlarına göre değerlendirdiğimizde 1998 Rusya Krizi, finansal bir kriz olarak kayıtlara geçmiştir. Devalüasyon durumu ve petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi sonucunda Rusya moratoryum ilan etmiştir. Bu kriz ardından 1999 yılında büyük bir deprem yaşayan ülkemize de negatif anlamda etki etmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere kriz, ihracatımızı negatif yönlü etkilemiştir.

Tablo 12. Kukla Değişken Eklenecek Yapılan Analiz Sonuçları (2001)

Değişken	Coefficient	t-Statistic
Sabit	-0.149688	-0.571049
@TREND	-0.003244***	-1.718296
2001 Kukla	0.776546**	2.038631

Tablo 11’de analizimize 2001 krizinde bir kırılma kukla değişken ekleyerek devam edildi. Tablo sonuçları üzerinden de görüldüğü gibi 2001 yılında kriz döneminde kriz ihracatı pozitif yönlü etkilemiştir. 2001 krizi tarihin en derin krizlerinden biri olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde kişi başına gelir oranımız düşmüş, enflasyon aşırı yükselmiş, iç ve dış borç yükümüz artmış birçok iş yeri ve bankalar kapanmak durumunda kalmıştır. Dolar yükselmiş bu durumda bizim ithalat yapamamamıza sebep olmuştur. Ancak kur ile ilgili yaşanan bu değişim sonucu ihracata yönelim olmuştur. Krizin tüm olumsuz etkilerin, bir kenara bıraktığımızda 2001 krizi ihracat üzerinde pozitif yönlü etki göstermiştir.

Tablo 13. Kukla Değişken Eklenecek Yapılan Analiz Sonuçları (2008)

Değişken	Coefficient	t-Statistic
Sabit	-0.401512	-1.669343
@TREND	0.010587	3.886651
2008 Kukla	-2.017200	-4.782816

2008 krizi küresel boyutta, tüm ülke ekonomilerini sarsan bir kriz olarak yaşandı. Kriz Amerika'da başlamış bir konut krizidir ve yaşanan kriz yüksek oranda finans piyasalarını vurmuştur. Türkiye'de ise 2001 krizi etkileri üzerine alınan korumacı politikalar, bankacılığın yeterince gelişmemiş olması gibi durumlar finans piyasalarında diğer ülkeler kadar etkilenmememizi sağladı. Ancak kriz küresel bir kriz ve yerli paranın değer kaybetmesine, borsada yaşanan değer kaybı, işsizlik ve dış ticaret açıklarına neden olmuştur. 2008 yılında yaşanan kriz, yapmış olduğumuz analizde de görüldüğü üzere ihracat üzerinde negatif etkiye sebep olmuştur.

3.4. Analiz Değerlendirmesi

1929 ekonomik buhranı ile başlayan ve 2008 küresel kriz ile sonlanan kriz üzerine bu çalışmada, yıllar baz alınarak ihracat ve ekonomik büyüme üzerine bir analiz yapılmıştır. Çalışmada 1929 yılından bulunabilen veriler dâhilinde 2008'e kadar tüm yıllar ele alınmış, kukla değişken ile ihracata olan etkiler 1998, 2001 ve 2008 yıllarında değerlendirilmiştir.. Bu analizde ekonomik büyümeyi bağımlı değişken ve ihracatı bağımsız değişken olarak belirleyip analizin modelini oluşturdu. Ardından yeni bir model oluşturduk ve bağımlı değişkeni ihracat bağımsız değişkeni ekonomik büyüme olarak belirledik. İki model belirlememizin sebebi her değişkenin birbirini üzerindeki etkisini görebilmektir. Öncelikle birim kök testi uygulaması değerlerimizin durağanlığını test ettik. Durağan seviyeye ulaşan verilerimiz için kukla kırılımlar ekleyerek krizlerin ihracat üzerindeki etkisini gözlemledik. Yapılan analizler sonucunda krizlerin ihracatı pozitif ve negatif yönlü olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme, krizler ve ihracat arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Ekonomik büyüme sağlandığı takdirde ihracat da artış gösterecektir. Ancak yaşanan bir kriz sonucunda ihracat artışı negatif yönlü etkilenebilmektedir.

Yıllara göre sanayi ve finans sektörünün gelişmesi ile birlikte krizler daha etkileyici hale gelmiştir. Çünkü artık finans sektörü gelişmiş ve yayılmacı olan her krizden etkilenebilecek duruma gelinmiştir. Yapılan analiz sonucunda krizler döneminde ihracat ve ekonomik büyüme bu krizlerden negatif olarak etkilenmiş bazı dönemlerde küçülme ve işsizlik sorunları ile boğuşulmuştur. Ancak bizim analiz sonuçlarımızda pozitif yönlü bir etki de görülmektedir. Bunun sebebi içinde kriz döneminde dolar artışı ülkede ithalat yapılmasını olumsuz etkilemektedir. İthalat yapamayacak durumda ülke kıt kaynak dahilinde olsa dahi ihracata yönelmiştir. Kriz

ülkeyi iyi yönde etkilememiştir ancak olumsuz durumlar arasında ihracata yönelme ile analizlerde pozitif yönlü etkiye ulaşmamızı sağlamaktadır.

SONUÇ

Ekonomik krizler ülkelerin dengelerini alt üst eden, işsizliğin arttığı, iç ve dış borçların arttığı, üretim ve fiyatların istikrarsızlaştığı durumdur. Krizler yıkıcı etkilerine rağmen değerlendirilebildiği noktada fırsata dönebilirler. Her ülkenin, ekonomik, siyasal ve kültürel yapısı farklı olduğu için krizde kalma süresi ve etkileri de bu noktada değişken olmaktadır.

Krizin temellerinde konjonktürel dalgalanmalar, teknolojik geri kalmışlık, devletin ekonomiye müdahale etmemesi bulunmaktadır. Krizle mücadele edebilmek için istikrar programları düzenlenir ve programlarda verilen kararlarla ekonomiye müdahale ederek kriz ortamından çıkılmaya çalışılır. Bu dönemlerde farklı görüşlerde ortaya atılmış ve ekonomide uygulanacak politikalar ile ilgili fikir ayrılığı yaşanmıştır. Sıkı maliye ve para politikası uygulaması ile enflasyonu düşürmek amaçlanabilir. Bir başka görüşe göre de bu politikalara ek fiyat ve ücret kontrolleri ile istikrar sağlanmalıdır.

2008 krizinde de görüldüğü gibi artık küresel krizler ile karşılaşmakta ve yaşamaktayız. Krizlerin herhangi bir zamanı yoktur, her an bir krizle karşılaşabiliriz bu noktada krizlere karşı ekonomimiz ve sanayimiz her zaman hazırlıklı olmalı. Çağımız gereği de en çok teknoloji konusunda gelişmeliyiz. Aynı zamanda krizler dış ve iç etkenlerden kaynaklanabilmektedir. İç etkenler olarak yaşanan darbeler, ayrımcılık, kanun boşlukları, parti arası fikir ayrılıkları sonucu yaşanan kavgalarla halkın güveninin kırılması ile krizlere sebep olunmaktadır. Kendimizi iç sebepler konusunda da geliştirmeli ve ileriye doğru yol almalıyız.

Türkiye’de ekonomi kurulduğundan itibaren gelişmesine rağmen olumsuz sonuçlarımız ve talep edilen noktaya erişmemesi görülmektedir. Devlet destekli ekonomi politikası uygulanmış ancak devletin bu dönemde destek değil tam müdahale sağlaması gerekmekteydi. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi’nin sonucunda dünya genelinde tahıl ve ham madde fiyatları düşmüştür. İhracat ile ilerlemeye çalışan Türkiye için ihracat gelirleri azalmış ve tarımla uğraşan kesim

bu durumdan en fazla etkilenen olmuştur. Tarımla uğraşanalar bu dönemde benzin fiyatlarının yüksek olması ve ekonomik sebeplerle makinalı tarım yapamıyor birçok arazi boş bırakılıyordu. Yaşanan bu durum ihracat gelirlerimizi azaltmıştır, borç ödemelerimizi yapamamış ve ithalat içinde gerileme benimsenmiştir. İhracat gerilemesi sonucunda ithalat içinde finansman bulunamaz duruma geldi.

1929 Krizinde gelinen bu noktadan sonra devlet müdahalesi ile sanayileşme hareketleri başlamıştır. 1934 yılında Birinci Sanayi Planı uygulanmaya başlanmış ve belirlenenden kısa sürede tamamlanınca İkinci Sanayi Planı için çalışmalar başlamıştır.

Devletçi politikalar sonucu yatırım bankaları açılmıştır ilerleyen süreçlerde. 1929 krizi tüm bu etkilere rağmen çok fazla borçlanmaya sebebiyet vermeden atlatılmıştır.

1929 ve 2008 krizlerini değerlendirmek istediğimizde finansal piyasalarda yaşanan spekülasyon balonları nedeniyle yaşanmış krizlerdir. 2008 krizi daha çok kazanma isteğinden kaynaklanan bir krizdir. 1929 krizinde üretim karşısında tüketim ve yatırım harcamaları görülmüştü. Ancak 2008 krizine baktığımızda geçmiş krizlerden de alınan dersle MB faiz indirerek harcamaların azalmasına izin vermemiştir. 2008 krizi önceki krizlerden alınan önlemler nedeniyle büyük ölçekli olmasına rağmen buhrana dönüşmemiştir. 2008 Krizi'nin, ABD'den başlayarak "ticaret, sermaye piyasaları, mal, menkul kıymetler veya ulusal paranın fiyatlarındaki dalgalanmalar ve faiz oranlarında ciddi değişimlere neden olduğu söylenebilir (Kindleberger, 2009: 15). Krizi gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyayı etkilemiştir. Ekonomi dünya çapında küçülmüş dış ticaret hacmi azalmıştır.

Krizler ile ilgili önemli bir nokta krizin nedenlerini önceden görebilmek ve önleyebilmek için önlemler alınarak uygulamaya sokulması gerekir. Yaşanan krizlerin içinden çıkabilmek ve yol gösterici olabilmek amaçlı dünya genelinde küresel bir finans yapısı benimsenmelidir. Son olarak bankacılık sistemi sağlam, ihraç pazarlarını çeşitlendirmiş, yurtdışı borçlanma gereğini düşürmüş ve enerji bağımlılığını azaltmış olarak bu krizden çıkacak ülkeler, dünyada daha etkin bir konuma yükselecektir (Duman, 2011: 133).

Günümüze kadar birçok kriz ile karşı karşıya kalan dünya ülkeleri sürekli kendilerini yenileyerek ve geliştirerek daha iyi şartlarda kendilerini oluşturmaları tamamlamaya çalışmışlardır. Her kriz döneminin yaklaşık olarak aynı ancak bambaşka etkenleri ve de sonuçları olmuştur. Bu tez çalışmasında krizler üzerine bir

analiz yapılarak daha detaylı sonuçlara ulaşmak amaçlanmıştır. Analizimizde krizler büyüme, ihracata ne derecede etki etmektedir bu sorunun cevabı araştırıldı. Ulaştığımız sonuçlara göre 2001 krizi haricinde olası durum ile karşılaşıldı. Krizler ülke ekonomisini negatif etkilediği için ihracat bu durumdan olumsuz etkilenmekte negatif büyüme gerçekleşmektedir. Yerli paranın değer kaybı, devalüasyon, işsizlik, devlet müdahalesinin gecikmesi, ekonomiye ve yöneticilere olan güvensizlik vb. birçok durum ülkenin krizden çıkma durumunu güçleştirmiş ve dolayısıyla da ihracat gerçekleştirecek seviyeden uzaklaşmamızı sağlamıştır.

2001 krizi Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizlerinden bir olarak kayıtlara geçmiştir. Henüz 2000 krizinin kırılma noktasından atılmadan yeni bir krizin gelmesi ve toparlanamayan ekonomiyi hem finansal hem de reel bir krize sürüklemiştir. Bu dönemde sabit kur rejimi terk edilmiş, Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır. Devalüasyon yapılmış banka iflasları yaşanmış sonuç olarak dalgalı kur rejimine geçiş yapılmıştır. Bu dönemde döviz kuru artış gösterdiği ve krizin yoğun etkileri sürdüğü için ithalat yapılamadı ancak. Bu durum çok yüksek oranlar olmasa dahi ihracat yapabilmemizi sağlamıştır. Diğer krizlere göre yorumlamamız gerekirse bu durumda ihracat 2001 yılında krizden negatif değil pozitif etkilenmiştir.

Kriz dönemleri ve karşılaşılabilecek krizler için ülke ekonomileri olarak her zaman hazırlıklı ve ekonomiyi sağlamlaştıracak politikalar ile ilerlenmelidir. Kriz dönemleri ülkelerin oluşumlarını tamamen bozabilen ya da temelden sarsan durumlardır. Her krizin getirisi ve sonuçları farklıdır önemli olan kriz dönemleri öncesi ülkeyi olası tüm krizlere karşı koruyabilmek ya da karşılaşılan bir kriz döneminde en düşük zararlarla atlatabilecek olgunluğu erişmiş süreçlere sahip olabilmektir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H. (2004). *Bankacılık Krizleri Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, Ocak-Haziran 2004, s. 39-61.
- Aras, G. ve Müslümov, A.(2004). *Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemine Etkileri*:
<http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>, Erişim Tarihi: 26.01.2019.
- Buluş, A. Kabaklı, E. *1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü.
- Darıcan, M. F. (2005). *Ekonomik Krizler ve Türkiye*, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi (İAÜD) Yıl 5, Sayı 17, Sayfa (39 - 46).
- Delice, G. (2003), *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, s. 57-81.
- Duman, E. (2011). **Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emin, D. (2017), *Türkiye'nin Finansal Krizleri ve Göstergeleri*, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 17, Temmuz 2017.
- Eren, M. F. (2010). **Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı.
- Eroğlu, Ö., Albeni, M. (2002), *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta, Bilim Kitabevi Yayınları, 2002, s. 97.
- Ezer, F. (2010). *1929 Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 427-442, ELAZIĞ-2010.
- Işık, N. Duman, E. (2012). *1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi N. Işık ve E. Duman, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 73-101, Bahar 2012.

- İşcan, E. (2010), *Petrol Fiyatının Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkisi*, Maliye Dergisi y Sayı 158 y Ocak-Haziran 2010.
- Karabıçak, M. (2010), '*Küresel Krizi Tetikleyen Nedenler ve Krizin Türkiye Boyutu*', Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 3: 27-75.
- Kibritçioğlu, A. (2001), *Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2011*, Yeni Türkiye Dergisi.
- Koldanca, S. (2009). **Türkiye'nin Ekonomik Kriz Dönemlerinde IMF Türkiye İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- MISHKIN, Frederic (1999), '*LessonsFromtheAsianCrisis*', NBER (NationalBureau of EconomicResearch) WorkingPapers, No:7102.
- Öztürk, S. Saygın S.1973 *Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 12.
- Seyidoğlu, H. (1999), Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Turan, Z. (2011). *Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2011, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 56-80.
- Turgut, A. (2006). *Türleri, Nedenler ve Göstergeleriyle Finansal Krizler*, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 2006 Şubat 2007.
- Yeldan, E.(2009). *Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?:* <http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf>, Erişim Tarihi: 17.03.2019